

PROF. HABIL. DR. VYTAUTAS MERKYS

Lietuvos mokslų akademija

VYSKUPAS MOTIEJUS VALANČIUS IR BLAIVYBĖS SAJŪDIS VILNIAUS VYSKUPIJOJE 1858–1863 m.

ĮVADAS. Visi, kas rašė apie blaivybės sąjūdį, savo dėmesį telkė į vyskupo Motiejaus Valančiaus vadovaujamą Žemaičių vyskupijos blaivybės akciją. Tai visiškai pagrįsta, nes šioje vyskupijoje sąjūdis iš tikrųjų buvo stipriausias ir Rusijos vyriausybei bei vietos administracijai sudarė daugiausia rūpesčio. Jai Valančius tapo lyg blaivybės vadovo simbolis, kuris buvo kaltinamas dėl izdo patiriamų nuostolių ir civilinės administracijos negebėjimo nuslopinti šį sąjūdį ar bent paimti jį savo kontrolėn. Dėl šios priežasties istorikai blaivybės plitimui kaimyninėse vyskupijose visiškai neskyrė dėmesio arba apie tai rašė tik labai fragmentiškai, sustodami tik prie vieno kito pavyzdžio.

Pirmasis blaivybės sąjūdžio Lietuvoje istoriografas Mykolas Brenšteinas (Michał Brensztejn) savo straipsnį pavadino „Blaivybės brolijos Lietuvoje, daugiausia Žemaičių vyskupijoje“¹ ir tuo nusakė savo svarbiausią tyrinėjimo objektą – Valančiaus vadovaujamą vyskupiją. Blaivybę Vilniaus vyskupijoje paminėjo tik epizodiškai. Peržiūrėjęs 1859–1860 m. laikraščio „Vilenskij vestnik (rusų k.) – Kuryer Wileński“ (lenkų k.) komplektus, panaudojo 4 atitinkamus jo straipsnius, kurie rodė blaivybės propagavimo pradžią 1859 m. sausio pradžioje, ir porą straipsnių apie blaivybės sėkmę 1860 m. pavasarį. M. Brenšteinas taip pat iš vieno 1866 m. vasario 8 d. „Vilenskij vestnik“ straipsnio pateikė blaivininkų skaičių ir jų lyginamąjį procentą tarp Vilniaus ir Gardino gubernijų (Vilniaus vyskupijos) katalikų (duomenys apskritimis). Vertinga, kad jis išaiškino 5 blaivybės reikalams

---

¹ M. Brensztejn. Bractwa trzeźwości na Litwie, głównie w djecezi Żmudskiej. 1858–1863 // Rocznik Towarzystwa przyjaciół nauk w Wilnie, 1915–1918. T. 6, p. 50–89. Yra išleistas ir atskiras atspaudas, kuriuo toliau naudosimės.

tarnavusius lenkiškus leidinius, kurie galėjo plisti Vilniaus vyskupijoje. Nepublikuotos archyvinės medžiagos jis nepasiekė.

Kun. Kazimieras Gečys, rašydamas daktaro disertaciją apie Žemaičių vyskupijos blaivybės broliją², savo temos laikėsi gana griežtai, bet apie blaivybės plitimą Vilniaus vyskupijoje pateikė keletą naujų epizodų, mat jau papildomai panaudojo vieną 1860 m. publicistinę blaivybę propaguojantį straipsnį³ ir kai kurias atitinkamas Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos bylas. Iš šių epizodų svarbiausi du – apie blaivybės pasirodymo Vilniaus vyskupijoje datavimą ir apie šio proceso išorines įtakas. Jis rašo, kad pirmą kartą apie blaivybės brolijas Vilniaus vyskupijoje Vilniaus gubernorius sužinojo ir savo tiesioginiam viršininkui – generalgubernatoriui pranešė 1858 m. gruodžio 29 d. Pirmiausia brolijas pastebėjo tose Vilniaus apskrities parapijose, kurios ribojosi su Žemaičių vyskupija arba buvo netoli nuo jos. Ligi pavasario šios brolijos išplito Vilniaus, Trakų, Švenčionių ir iš dalies Ašmenos bei Lydos apylinkėse. K.Gečys mano, kad šiam arealui susidaryti tiesioginę įtaką turėjo M.Valančiaus vadovaujamas blaivybės sąjūdis.

Maždaug tuo pačiu metu susidarė antras blaivybės židinyš Vilniaus vyskupijos Gardino gubernijoje. K.Gečys pritaria oficialiai rusų administracijos nuomonei, kad į Gardino guberniją blaivybės sąjūdis persimetė iš gretimoms Lenkijos Karalystės. Jis taip pat pripažįsta, kad apskritai blaivybės propagandai buvo svarbi vietinė ir Peterburgo rusų bei lenkų periodinė spauda.

Aš pats rašydamas apie vyskupą M.Valančių⁴ tik kada ne kada Žemaičių vyskupijos blaivybės sąjūdį siejau su Vilniaus vyskupija. Suprantama, rėmiausi M.Brenšteino ir K.Gečio darbais ir 1860 m. pradžioje Vilniaus vyskupo Vilniaus generalgubernatoriui pateiktomis statistinėmis lentelėmis. Tačiau iš pastarųjų ėmiau tik apibendrintus duomenis apie blaivininkų skaičių atskirose Vilniaus gubernijos apskrityse ir visoje Gardino gubernijoje. Beje, Vilniaus vyskupas blaivininkų skaičių buvo pateikęs ne tik apskritimis, bet ir atskiromis parapijomis.

Apskritai blaivybės sąjūdis Vilniaus vyskupijoje kaip atskiras istorinio tyrimo objektas dar nebuvo išskirtas. Mūsų uždavinys yra pateikti kur kas išsamesnę faktografiją, išsamius išlikusius statistinius blaivininkų duomenis, nustatyti ir labiau argumentuoti Vilniaus vyskupijos sąsajas su vyskupo

² K. Gieczys. Bractwa trzeźwości w diecezji żmudzkiej w latach 1858–1864. Wilno, 1935. XI. 223 p.

³ Трезвость в Виленской губернии // Памятная книжка Виленской губернии на 1860 год. Вильна, 1860. D. 2, p. 150–168.

⁴ V. Merkys. Motiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo. Vilnius, 1999, p. 386–389.

Valančiaus akcija, nepaliekant be dėmesio ir kitų galimų įtakų bei įvertinant jų reikšmingumą. Drauge su tuo lyginamas Žemaičių ir Vilniaus vyskupijų blaivybės sąjūdžio intensyvumas, aptariamas Vilniaus vyskupijos hierarchų ir klebonų bei vikarų vaidmuo. Siekiama atskleisti, kaip blaivybės raišką abiejose vyskupijose vertino rusų administracija, kuriai vyskupijai ir kuriam jų ordinarui teikė didžiausią dėmesį.

Apie bendrąsias blaivybės sąjūdžio priežastis nesiimu rašyti, nes būtų kartojamos mano knygos apie vyskupą Valančių mintys. Šios priežastys iš esmės sutapo ir Žemaičių vyskupijoje, ir Vilniaus vyskupijoje.

Šiam straipsniui siekta panaudoti visą turimą istoriografiją, anuometinę publicistiką ir publikuotą oficialiąją informaciją. Tačiau, kaip mums atrodo, svarbiausi šaltiniai liko archyviniai. Mat Vilniaus vyskupo (kurijos) kanceliarijos fonde (Nr. 694), kuris saugomas Lietuvos valstybės istorijos archyve (toliau LVIA), išliko keletas vyskupo raštų Vilniaus generalgubernatoriui apie blaivybės naudą ir leistinus jos platinimo būdus bei kone visų dekanų pranešimai apie blaivybės sėkmę, pateikiant atitinkamą parapijų katalikų bendrąjį ir blaivininkų skaičių. Kur kas daugiau mūsų straipsniui medžiagos yra Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos fonde (LVIA. F. 378, BS), būtent Vilniaus vyskupo Adomo Stanislovo Krasinskio ir konsistorijos, Mogiliovo arkivyskupo metropolito Vaclovo Žilinskio susirašinėjimas su generalgubernatoriumi įvairiais blaivybės klausimais, vyskupo atsiųstas suvestinis blaivininkų žiniaraštis parapijomis, apskritimis ir gubernijomis. Antrą šio fondo šaltinių sluoksnį sudaro generalgubernatoriaus siųsti raštai Vilniaus ir Gardino gubernatoriams bei šių atsakymai ir pranešimai, jų gauti ypatingų įpareigojimų valdininkų, policijos pareigūnų, Vilniaus išdo rūmų valdininkų raportai, akcizo atpirkėjų skundai, ypač iš Gardino gubernijos. Dėl blaivybės, kaip rusų administracijos nekontroliuojamo reiškimo, ir dėl išdo patiriamų nuostolių vyko intensyvus Vilniaus generalgubernatoriaus susirašinėjimas su vidaus reikalų ministru Sergejumi Lanskojumi ir finansų ministru Aleksandru Kniaževičiumi.

Aptariamoji nepanaudota arba K.Gečio mažai panaudota medžiaga apie blaivybės sąjūdį Vilniaus vyskupijoje, kaip atrodo, įgalina mus gan argumentuotai atsakyti į šiame straipsnyje keliamus klausimus.

BLAIVYBĖS VILNIAUS VYSKUPIJOJE PRADŽIA. Ar K.Gečys teisus, kad rusų administracija apie blaivybės pradžią vyskupijoje pirmą kartą sužinojo 1858 m. gruodžio 18 d.⁵ Ieškant šios datos patvirtinimo ar paneigimo, verta atkreipti dėmesį į porą amžininkų liudijimų. Antai 1859 m. sausio 6 d. Vilniaus oficialus laikraštis „Vilenskij vestnik – Kuryer Wileński“ iš laik-

⁵ K. Gieczyś. Min. veik., p. 73.

raščio „S.Peterburgskije vedomosti“ persispausdino anoniminio autoriaus straipsnį, kad Kauno gubernijos valstiečiai atsisakė degtinės. Rašoma apie autoriaus nuostabą ir džiaugsmą bei palinkėjimą, kad šis iššūkis rastų atgarsį ir kitose gubernijose⁶. Vadinasi, autorius dar nežinojo, kad blaivybė iš Žemaičių vyskupijos persimetė į gretimus kraštus. Atrodytų, kad ankstyvą blaivybės persimetimo į Vilniaus guberniją faktą iškelia amžininkas Konstantinas Tiškevičius, 1857 m. vasarą keliavęs Nerimi ir apie tai parašęs knygą⁷. Knygoje rašoma, kad blaivybės sąjūdį pastebėjęs kelionės metu, bet šitaip negalėjo būti nė Žemaičių vyskupijoje. Be abejonės, šis anachronizmas yra vėlesnių nuo 1858 m. rengiamo spaudai rankraščio taisymų rezultatas. Iš spausdintų šaltinių patikimesnis ir detalesnis yra nenustatyto autoriaus publicistinio pobūdžio straipsnis Vilniaus gubernijos atmintinėje knygoje⁸. Iš straipsnio turinio matyti, kad autorius žavėjosi ir blaivybe, ir jos skelbėju Valančiumi. Galimas daiktas, kad jo autorius buvo Antanas Koreva, kuris redagavo šią atmintinės knygos dalį⁹. Šiaip ar taip, autorius priėjo prie naujausių Vilniaus gubernatoriaus kanceliarijos bylų, kaupusių pranešimus apie blaivybės plitimą gubernijoje.

Tiesa, atmintinės knygos autorius rašo šiek tiek prieštaringai. Jis svarbiausiu 1859 m. įvykiu laiko blaivybę, „kuri atsirado neseniai ir pas mus iš Kauno gubernijos atėjo šių metų pradžioje“¹⁰. Tačiau toliau jis patikslina, kad tai buvo 1858 m. gruodžio mėnesį, iš pradžių pasireiškė Molėtų, Inturkės ir Šešuolių parapijose (Vilniaus aps.), kur gruodžio 18 d. apie 800 žmonių pasižadėjo laikytis blaivybės¹¹. Pagaliau, lyg susvyravęs dėl tikslios datos, rašo, kad gruodžio 18 d. buvęs gautas pirmasis pranešimas apie blaivybės plitimą gubernijoje ir Molėtų kunigo veiklumą, nes jis blaivybės laikytis prisiekęs drauge su 800 parapijiečių. Iš viso ligi 1859 m. sausio 1 d. Vilniaus apskrityje jau buvę apie 2000 blaivininkų¹². Tad ką iš tikrųjų 1858 m. gruodžio 18 d. data reiškia – blaivybės pradžią ar pranešimo apie plintančią blaivybės datą? Deja, duoti visiškai tikslaus atsakymo negalime, nes Vilniaus gubernatoriaus kanceliarijos bylų apie blaivybę neradome ar jos apskritai neišliko. Tenka remtis vien Vilniaus generalgubernatoriaus

⁶ Wyrzeczenie się wódki w gubernii Kowieńskiej // Виленский вестник – Kuryer Wileński (toliau – KW). 1859 01 06. Nr. 2, p. 9.

⁷ K. Tiškevičius. Neris ir jos krantai. Vilnius, 1992, p. 277.

⁸ Трезвость в Виленской губернии // Памятная книжка Виленской губернии. Вильно, 1860. D. 2, p. 150–168. Apie naudojimąsi šiuo straipsniu išnašoje nurodo ir pats K. Gečys.

⁹ Памятная книжка Виленской губернии на 1860 год // KW. 1860 02 09. Nr. 12, p. 102.

¹⁰ Трезвость в Виленской губернии, p. 150–151.

¹¹ Ten pat, p. 157.

¹² Ten pat, p. 164.

kanceliarijos bylomis, kuriose nėra vietos policijos raportų, o tik aukštesnio pareigūno – gubernatoriaus pranešimai.

Vilniaus gubernatorius Michailas Pochvisnevas 1858 m. gruodžio 29 d. generalgubernatoriui Vladimirui Nazimovui perdavė gauto iš Vilniaus apskrities zemskinio ispravniko raporto duomenis, kad blaivybės brolija plinta: Molėtų, Inturkės ir Šešuolių apylinkėse blaivybės laikytis prisiekė 800 žmonių¹³. Tad ligi šio rašto nuo pirmųjų žinių apie blaivybę tikrai galėjo praeiti tos 11 dienų – tiek laiko reikėjo vietinių žemiausių policininkų pranešimams zemskiniam ispravnikui, šio pranešimui gubernatoriui, o pastarasis gal po dienos kitos susiruošė pats rašyti generalgubernatoriui. Blaivininkų skaičiaus sutapimas su Vilniaus gubernijos atmintinės knygos straipsnio duomenimis rodo, kad turėjo sutapti ir pirminės informacijos šaltiniai, nors, beje, matyti ir tam tikras straipsnio autoriaus neatidumas jais naudojantis. Iš dalies šio straipsnio duomenis patvirtina ir vėlesnieji Vilniaus gubernatoriaus pranešimai. Anot jų, ligi 1859 m. sausio vidurio Molėtų, Inturkės ir Šešuolių apylinkėse degtinės atsižadėjo apie 1500 žmonių. Blaivybės propagavimu daugiausia pasireiškę Širvintų vikaras Juozapas Justinavičius, Kiauklių filijalistas Steponas Urbanavičius, Šešuolių kuratas Antanas Abdulskis (Obdulski) ir Gelvonų klebonas Adomas Šliapavičius. Vis dėlto šis pranešimas optimistinis, nes sakoma, kad kitose vietose blaivybės plitimas esąs vos pastebimas¹⁴. Šis optimizmas liko dėl nepakankamo orientavimosi, kokia buvo blaivybės plitimo padėtis.

Gubernatorių papildė kone tos pačios datos Vilniaus izdo rūmų pranešimas. Vilniaus apskrityje kunigai, sekdami savo Kauno gubernijos bendražygiais, verčią savo parapijiečius viešai bažnyčiose prisiekti, kad visiškai nevertos stipriųjų alkoholinių gėrimų. Saikdinama esą per Mišias (liturgiją), po to skaitomas kažkoks religinis leidinys (turbūt blaivybės brolijos nuostatai) ir blaivininkai įrašomi į tam skirtą knygą. Blaivybės rezultatas – izdas dėl akcizo rinkliavos sumažėjimo patyręs nuostolių. Didžiausi blaivybės platinimo kaltininkai nurodomi kunigai: Giedraičių vikaras Laurynas Staševičius, Videniškių – klebonas Jonas Barkauskas, Šešuolių – kuratas A. Abdulskis, Širvintų – prepozitas Viktoras Lupeika, nuo jų neatsilieka ir Molėtų, Inturkės ir Kiauklių konfratrai. Blaivybės plitimo požymių jau pastebėta ir Trakų apskrityje, – liaudis raginama nebegirtauti¹⁵.

¹³ M. Pochvisnevo 1858 12 29 pranešimas V. Nazimovui // LVIA. F. 378. BS. 1858 m. B. 946, d. 1, l. 96.

¹⁴ M. Pochvisnevo 1859 01 30 pranešimas V. Nazimovui // Ten pat, l. 101. Šis Vilniaus gubernatorius rėmėsi Vilniaus apskrities zemskinio ispravniko 1859 01 08 ir 15 raportais.

¹⁵ Vilniaus izdo rūmų patarėjo Romualdo Škulteckio 1859 01 29 pranešimas [Vilniaus generalgubernatoriui] // Ten pat, l. 98–99.

Blaivybės arealas, kuris ribojosi su Žemaičių vyskupija, plėtėsi nesulaukiamai. 1859 m. vasario pradžioje Šešuolių parapijoje ir Kiauklių filijoje blaivininkais tapo apie 3000 žmonių, Širvintų parapijoje – apie 1700¹⁶. Švenčionių apskrityje blaivybės brolijos jau veikė Lentupyje, Adutiškyje ir Tverečiuje. Antai Lentupio klebonas Vincentas Šaulevičius liepęs žmonėms po pamaldų pasilikti bažnyčioje, perskaitęs brolijos įpareigojimus ir dalyvius užrašęs į knygą¹⁷. Vilniaus generalgubernatorius, apibendrinamas per pustrėčio mėnesio gautus duomenis, padarė išvadą, kad blaivybės brolija įsigali Vilniaus, Trakų ir Švenčionių apskrityse, net Vilniaus miesto bažnyčiose esą sakomi pamokslai, kad vietoj degtinės vartotų vien vynuogių vyną, midų ir įsirašytų į broliją¹⁸. Tyręs padėtį Švenčionių apskrityje Vilniaus generalgubernatoriaus ypatingų įpareigojimų valdininkas Aleksandras Pavlovas pranešė, kad žmonės „į savo parapijų bažnyčias plūdo nepaprastai nekantraudami ir išklause raginimą užsirašė į knygą ir įstojo į broliją, tuo būdu per 10 dienų, kai kur per dvi savaites visose Švenčionių apskrities parapijose valstiečiai katalikai, su nedidelėmis išimtimis, įstojo į blaivybės broliją“. Matyt, pabudusi žmonių sąmonė, kad vienintelis išsivadavimas iš vargo yra blaivybė¹⁹.

Blaivybę Vilniaus mieste rusų administracija sutiko su didesniu nerimu, nekaip periferijoje. Juk blaivybės brolija buvo itin nepageidaujama kaip oficialiai nekontroliuojama katalikų organizacija. O čia ji kuriasi pačioje generalgubernatoriaus rūmų pašonėje. Apie blaivybės akcijos pradžią kai kurių Vilniaus bažnyčių (pvz., Šv. Mykolo) kunigai paskelbė vasario pabaigoje. Kaip ir derėjo, vadovo vaidmuo teko Katedrai. 1859 m. kovo 1 d. joje per Mišias kunigų seminarijos inspektorius Augustinas Lipnickis kreipėsi į susirinkusius žmones ir pranešė, kad blaivybės brolijos įsteigimo iškilmės įvyks vakare. Ir tikrai nurodytuju laiku atitinkamą pamokslą pasakė Katedros vikaras Edvardas Tupalskis, paragino visus eiti į zakristiją, į blaivybės broliją užsirašyti pačius ir užrašyti visą savo šeimą. Pirmieji užsirašė prelatai ir kanauninkai, paskui ir kiti, iš viso apie 1000 žmonių²⁰. Netrukus blaivybės brolijos kūrimą pradėjo ir Bernardinų, Šv. Jono, Šv. Petro ir Povilo, Trinitorių bažnyčios²¹.

Apskritai jau kovo mėnesį susidarė savitas blaivybės sąjūdžio arealas, kuris apėmė Vilniaus, Trakų, Švenčionių ir iš dalies Ašmenos ir Lydos ap-

¹⁶ M.Pochvisnevo 1859 02 24 pranešimas V.Nazimovui // Ten pat, l. 135. Remiamasi Vilniaus apskrities zemsčinio ispravniko 1859 02 05 raportu.

¹⁷ M.Pochvisnevo 1859 03 06 pranešimas V.Nazimovui // Ten pat, l. 179–180.

¹⁸ V.Nazimovo 1859 03 08 raštas Vilniaus gubernatoriui // Ten pat, l. 136.

¹⁹ A.Pavlovo 1859 03 24 pranešimas V.Nazimovui // Ten pat, l. 239.

²⁰ M. Pochvisnevo 1859 03 02 pranešimas V.Nazimovui // Ten pat, l. 129.

²¹ Vilniaus policmeisterio 1859 03 20–28 pranešimai V.Nazimovui // Ten pat, l. 251–260.

skritis. Šis arealas maždaug sutapo su lietuvių valstiečių gyvenama teritorija. Rusų administracija šio arealo blaivybės sąjūdžiui pripažino lemiamą Kauno gubernijos, t.y. Žemaičių vyskupijos, sąjūdžio įtaką ir kartu vyskupo Motiejaus Valančiaus poveikį. Šis pripažinimas buvo visiškai pagrįstas.

ANTROJO BLAIVYBĖS AREALO SUSIDARYMAS. Šis arealas susidarė toje Vilniaus vyskupijos dalyje, kuri įėjo į Gardino guberniją. Tai buvo tolima nuo Žemaičių vyskupijos Vilniaus vyskupijos teritorija. Kas šį arealą jungė su pirmuoju, sakykim, lietuviškuoju arealu ir kuo jie abu skyrėsi?

Pradėkime nuo šio antrojo arealo susidarymo chronologijos. K.Gečys rašo, kad Gardino gubernijoje blaivybė prasidėjo tuo pačiu metu kaip Kauno, nes atėjo iš Lenkijos Karalystės²².

Manytume, kad šis datavimas atsirado dėl tam tikro nesusipratimo. Mat per vidaus reikalų ministrą V.Nazimovas gavo caro kanceliarijos III skyriaus viršininko ir žandarų šefo kunigaikščio Vasilijaus Dolgorukovo lapkričio 29 d. rašto vidaus reikalų ministrui nuorašą. V.Dolgorukovas pranešė apie bandymą kurti blaivybės brolijas Lenkijos Karalystėje ir apie blaivybės nuostatų, slaptai gaunamų iš Prūsijos, platinimą. Reikalavo imtis prevencinių priemonių prieš šio leidinio įvežimą²³. Todėl V.Nazimovas gruodžio pabaigoje raštu paklausė Gardino gubernatorių Ivaną Špejerą, ar kas nors žinoma apie blaivybės pasirodymą Gardino gubernijoje ir kokių imtasi priemonių nuo blaivybės sąjūdžio apsisaugoti²⁴. Gubernatorius atsakė tik po 3 mėnesių ir pranešė, kad policija slaptai seka galimus kunigų veiksmus prieš girtavimą. Esą pastebėta, kad Valkavisko apskrities Kremeneco ir Šidlaveco parapijose žmonės, klūpodami prie altoriaus, duoda blaivybės priesaiką²⁵. Tik kovo mėnesį I.Špejeras turėjo žinių, kad šitai žmonės prisiekia ir Slanimo apskrityje. Be to, Pružanų dvarininkas Mykolas Boreiša įtikinęs savo valstiečius, iš viso 1171 žmogų, nuo degtinės vartojimo susilaikyti 10 metų. Matyt, kad tuo metu blaivybė ėmė plisti ir arčiau prie Lenkijos Karalystės. Antai Sokulkos zemskinis ispravnikas, apsilankęs Rožanistoko ir Dombrovos parapijose, slaptai gavo žinių, kad vietos kunigai per velykinę išpažintį draudę žmonėms vartoti svaigalus visiškai ar nors pasižadėtu laiku. Žmonės paklausę ir kai kurios karčemos turėjusios užsidaryti, tačiau formalios blaivybės priesaikos niekur nepastebėjo²⁶. Iš Balstogės ap-

²² K. Gieczys. *Min. veik.*, p. 73.

²³ Minėtas V.Dolgorukovo rašto nuorašas // LVIA. F. 378. BS. 1863 m. B. 1785, l. 94–95.

²⁴ V.Nazimovo 1858 12 31 raštas Gardino gubernatoriui // LVIA. F. 378. BS. 1858 m. B. 946, d. 1, l. 38–39.

²⁵ I.Špejero 1859 02 27 pranešimas V.Nazimovui ir Gardino gubernatoriaus ypatingų įpareigojimų valdininko K.Savickio 1859 02 23 raportas I.Špejerui // *Ten pat*, l. 38–41.

²⁶ I.Špejero 1859 03 (diena nepažymėta) pranešimas V.Nazimovui // *Ten pat*, l. 246–247.

skrities, kuri ribojasi su Lenkijos Karalyste, žinia apie blaivybę pasiekė tik pavasariui baigiantis. Mat Balstogės bažnyčioje daug kunigo per pamokslą paragintų parapijiečių užsirašę į blaivybės knygą²⁷. Panašiai blaivybė plito ir Bielsko apskrityje.

Tad, manau, galima kelti abejonę, kad šiame regione blaivybės sąjūdis prasidėjo daug anksčiau kaip Vilniaus gubernijoje. Juk pirmos patikimos žinios apie konkrečius masinius žmonių pasižadėjimus nebevertoti svaigalų į Gardino ir Vilniaus administracijos įstaigas atėjo maždaug tuo pačiu metu. Antrasis blaivybės sąjūdžio regionas kūrėsi netgi lėčiau nekaip pirmasis – lietuviškasis. Nėra abejonės, kad Gardino gubernijoje blaivybę sekėsi platinėti sunkiau, nes gyventojų religinė sudėtis nusvėrė ne katalikų naudai²⁸. Antra abejonė – tai impulsas šio blaivybės sąjūdžio regionui vien iš Lenkijos Karalystės²⁹. Kad pastaroji darė įtaką, nėra reikalo ginčytis, ji, kaip žinome, iš pradžių veikė ir Žemaičių vyskupijos blaivybės sąjūdžio genezė. Betgi jei būtų daręs įtaką vien Lenkijos Karalystės sąjūdis, tai Gardino gubernijoje blaivybė būtų paplitusi ne vėliau kaip Žemaičių vyskupijoje. Žinoma, pastarosios blaivybės sąjūdis bus paveikęs ne tiek tiesioginiu būdu, kiek per pirmąjį lietuviškąjį Vilniaus vyskupijos arealą ir per keliaujančius

²⁷ Balstogės horodničiaus 1859 05 14 raportas V.Nazimovui // Ten pat, l. 414. Gardino gubernijos akcizo atpirkėjas Kurenkovas tvirtino, kad iš viso 1859 m. vasario mėn. gubernijoje blaivybės brolija jau turėjo apie 5000 žmonių. Finansų ministro A.Kniaževičiaus 1859 02 27 raštas V.Nazimovui // Ten pat, l. 144.

²⁸ Vilniaus gubernijoje 1858 m. gyveno 841 tūkst. gyventojų, iš jų katalikų – 71%, stačiatikių – 23%. Stačiatikiai vyravo tik Dysnos apskrityje (A. Корева. Материалы для географии и статистики России. Виленская губерния. С.Петербург, 1861, p. 303, 314). Iš viso Gardino gubernija 1859 m. turėjo 839 tūkst. gyventojų, iš jų katalikų buvo apie 35% ir stačiatikių – 58% (П.Бобровский. Материалы для географии и статистики России. Гродненская губерния. С.Петербург, 1863. D. 1, p. 108, 125–127).

Tiesa, Vilniaus vyskupijoje katalikų pavyzdžiu kai kur blaivybės srityje pasekė ir stačiatikiai. Juoba kad tarp katalikų ir stačiatikių išliko gan geri ir net glaudūs santykiai. Mat daugumą stačiatikių sudarė buvę Graikų katalikai (unitai), vos prieš porą dešimtmečių prievarta prijungti prie Stačiatikių Bažnyčios. Antai Vilniaus gubernijos Vileikos apskrities akcizo prižiūrėtojas aliarmavo, kad svaigalų suvartojimas smarkiai sumažėjo, nes ir stačiatikiai, savo šventikų vadovaujami, atsisako girtauti (M.Pochvisnevo 1859 05 25 pranešimas V.Nazimovui // Ten pat, l. 377). Pritardamas blaivybės sąjūdžiui tarp stačiatikių, jų Lietuvos metropolitas Josifas leido įtikinėjimu (bet ne prievarta) blaivybę skelbti Vilniaus, Gardino ir Kauno gubernijoje (Metropolito Josifo 1859 05 30 raštas V.Nazimovui // Ten pat, l. 409).

²⁹ I. Špejeras, matyt, sekdamas V.Dolgorukovo 1858 11 29 informacija, savo 1859 02 21 spausdintame aplinkraštyje Gardino gubernijos įstaigoms rašė, kad Lenkijos Karalystėje blaivybė išplito Prūsijos pavyzdžiu, propaguojant arių kapucino Teobaldo Mathewo blaivybės idėjas (jos Airijoje imtos skelbti 1838 m.) ir platinant spausdintus blaivybės brolijos įstatus. Dabar blaivybės brolija ėmusi persimesti ir į Gardino guberniją (I.Špejero aplinkraštis // Ten pat, l. 249).

kunigus, iš dalies per Vilniaus aukštuosius dvasininkus ir kunigų seminarijos profesorius bei klierikus.

VILNIAUS VYSKUPO IR KONSISTORIJOS VAIDMUO. Vilniaus vyskupijos vadovybės vaidmuo buvo kur kas sudėtingesnis nekaip Žemaičių vyskupijos. Pastarojoje iš karto blaivybės sąjūdį inicijavo ir jam vadovavo vyskupas Valančius, talkinamas kone visų kunigų, neišskiriant nė kapitulos ir konsistorijos. Vilniaus vyskupiją nuo 1846 m. valdė Vaclovas Žilinskis, 1856 m. gruodžio 21 d. jis išėngė į Mogiliovo arkivyskupo katedrą ir tapo visos Rusijos katalikų metropolitu (be Lenkijos Karalystės), bet liko ir Vilniaus vyskupijos ordinaras. Tik 1858 m. rugsėjo 15(27) naujuoju Vilniaus vyskupu popiežius prekanonizavo Adomą Stanislovą Krasinskį (1810–1891). 1859 m. sausio 2 d. jį vyskupu paskyrė ir caras Aleksandras II. Vyskupo šventimus gavo vasario 1 d. Peterburge³⁰. Metropolito arkivyskupo V.Žilinskio ganytojiškas atsisveikinimo laiškas Vilniaus Katedroje buvo paskelbtas vasario pradžioje. Kovo 17 d. konsistorija pranešė, kad A.S.Krasinskis jau perėmė vyskupo pareigas ir dvasininkai visais reikalais turi kreiptis į jį³¹. Oficialus A.S.Krasinskio išėngimas (ingresas) Vilniaus Katedroje įvyko tik 1859 m. balandžio 26 d., sekmadienį.

Metropolitas V.Žilinskis nuolat gyveno Peterburge, todėl, nepajėgdamas tvarkyti skubių Vilniaus vyskupijos reikalų, juos pavedė konsistorijai. A.S.Krasinskis ligi savo ingresso pusketvirto mėnesio viešėjo Peterburge. Todėl visas vyskupo pareigas iš konsistorijos perimti negalėjo net po šventimų, galutinai perėmė tik po ingresso. Tad 1858 m. pabaigoje ir 1859 m. pradžioje, net ligi balandžio mėnesio, blaivybės sąjūdžiui Vilniaus vyskupai vadovauti nė nesiekė. Popiežiaus patvirtinti blaivybės brolijos įstatai reikalavo, kad vyriausiuoju vyskupijos brolijos vadovu būtų pats vyskupas. Faktiniu blaivybės sąjūdžio vyskupijoje vadovu tapo išorinis Žemaičių vyskupijos bei Lenkijos Karalystės vyskupijų pavyzdys ir juo sekę parapijų kunigai. Palengva šis pavyzdys ėmė veikti ir aukštesnius Bažnyčios hierarchus, panorusius, kad blaivybė būtų skelbiama ir pačioje Vilniaus Katedroje.

Iš pradžių V.Žilinskį ir A.S.Krasinskį rusų administracija netgi siekė įjungti į savo blaivybės slopinimo sistemą. Dar 1858 m. gruodžio 31 d. V.Nazimovas rašė V.Žilinskiui, kad tokias organizacijas, kaip blaivybės brolijos, gali leisti tik vyriausybė. Ne tik Kauno gubernijoje, bet ir kai ku-

³⁰ A.S. Krasinskio 1859 03 02 pranešimas iš Peterburgo Vilniaus vyskupijos konsistorijai // LVIA. F. 604. Ap. 4. B. 1630, l. 1.

³¹ Vilniaus vyskupijos konsistorijos 1859 02 04, 03 17 ir 04 21 įsakai, įrašyti Žaludkos bažnyčios gaunamųjų raštų knygoje // Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau –VUB). F. 164. B. 23, l. 9v.

riose Gardino gubernijos vietose, ypač Gardino ir Valkavisko apskrityse, katalikų dvasininkai ėmę propaguoti blaivybę, prašė juos tramdyti subordinacijos būdu, prižiūrėti, kad prieš girtavimą nebūtų kovojama prievartos priemonėmis³². V.Žilinskis skubiai atsakė, jog Vilniaus konsistorijai davęs nurodymą, kad pavaldžius dvasininkus sulaikytų nuo blaivybės platinimo nederančiomis sielovadai priemonėmis³³. Turint galvoje, kad rusų administracija iš pradžių blaivybės akciją vertino kone vien kaip kunigų prievartos rezultata, V.Žilinskio pozicija atrodė visiškai tinkama. Juolab kad ši administracija tuo metu negalėjo suvokti blaivybės sąjūdžio esmės – pačių valstiečių susirūpinimo, kaip išsivaduoti iš dvarininkų ir smuklininkų socialinio egoizmo.

Ir vėliau iš V.Žilinskio rusų administracija tikėjosi talkininkavimo. Antai kovo 8 d. V.Nazimovas iš jo reikalavo sustabdyti Vilniaus miesto blaivybės brolių kūrimąsi. Kovo 13 d. vidaus reikalų ministras Sergejus Lanskojis ir tas pats V.Nazimovas jam nurodė visur uždrausti blaivybės brolijas. V.Žilinskis, vengdamas išsipareigojančio atsakymo, parašė, kad dėl to paklausęs Valančių, naująjį Vilniaus vyskupą A.S.Krasinskį ir jo vyskupijos konsistoriją³⁴. Į pastarąją V.Nazimovas šiuo reikalu ne kartą kreipėsi ir tiesiogiai³⁵.

Konsistorija taip pat vengė įsivelti į rusų administracijos kampaniją prieš blaivybę. Kurį laiką Vilniaus gubernatorius net džiaugėsi, kad kunigai blaivybės brolijoms steigti neturi jokio vyskupijos dvasinės vyresybės (taigi ir konsistorijos) nurodymo³⁶. Jei teisingai išsiaiškinome, tai pirmąjį „prievartinei“ blaivybei stabdyti įsaką konsistorija davė tik 1859 m. balandžio 21 d.³⁷

Atrodo, kad šį įsaką inspiravo oficialūs V.Žilinskio nurodymai ir turbūt paties naujojo vyskupo A.S.Krasinskio laukimo, kada labiau paaiškės blaivybės sąjūdžio perspektyvos, pozicija. Mat dėl blaivybės suvaržymo dar kovo 12 d. gavo V.Nazimovo ir kovo 15 d. – S.Lanskojaus raštus ir V.Žilinskio nurodymus. Taigi Vilniaus vyskupijos konsistorijai liepęs imtis priemonių, kad blaivybė būtų skelbiama be prievartos, bet žmonių atsisakymas

³² V.Nazimovo 1858 12 31 raštas V.Žilinskiui // LVIA. F. 378. BS. 1858 m. B. 946, d. 1, l. 49–54.

³³ V.Žilinskio 1859 01 10 raštas V.Nazimovui // Ten pat, l. 96.

³⁴ V.Žilinskio 1859 03 19 raštas V. Nazimovui // Ten pat, l. 261.

³⁵ V.Nazimovo 1859 03 02 ir 03 08 raštai Vilniaus vyskupijos konsistorijai // Ten pat, l. 129–132.

³⁶ M.Pochvisnevo 1859 01 30 pranešimas V.Nazimovui // Ten pat, l. 101.

³⁷ Vilniaus vyskupijos konsistorijos 1859 04 21 įsakas // Ten pat, l. 277. Peržiūrėdami Žaludkos parapijos gaunamųjų raštų knygą panašaus konsistorijos įsako ankstesne data taip pat neradome (Minėtoji knyga // VUB. F. 164. B. 23, l. 9v).

girtauti esąs remtinas kaip sveikatos ir moralės ugdymo šaltinis. Juk Rusijos įstatymai taip pat draudžia nesaikingą svaigalų vartojimą³⁸.

Pats vyskupas A.S.Krasinskis kaip savo vyskupijos blaivybės brolijos vadovas brendo palengva. Viename 1860 m. ganytojiškame laiške sakėsi, jog 1859 m. balandžio 1 d. buvo išleides aplinkraštį kunigams, kad patys duotų pavyzdį blaivumu ir krikščioniškais papročiais, atitrauktų žmones nuo pražūtingo girtavimo, kaip nesuskaičiuojamų nuodėmių šaltinio³⁹. Tačiau lyg pamiršęs šį aplinkraštį A.S.Krasinskis savo balandžio 26 d. pamoksle per įngresą Katedroje, anot Edvardo Römerio (dailininko), „valstiečių valdymo sutvarkymą ir blaivybės broliją palietė silpnai“⁴⁰. Po įngreso vyskupas išplatino taip pat balandžio 26 d. pažymėtą spausdintą ganytojišką laišką⁴¹. Nors tekstas didelis, tačiau apie blaivybę nėra nė žodžio, išvardytos bendros religinės kunigų ir tikinčiųjų pareigos, aprašyta vyskupijos istorija. Galimas daiktas, kad vyskupas apie blaivybę dažnai kalbėti ir rašyti vengė dėl rusų administracijos ir cenzūros varžymų. Aišku, kad pagaliau vyskupas atvirai blaivybei pritarė. 1859 m. balandžio 21 d. jis pasirašė aplinkraštį dekanams, kad praneštų blaivininkų statistiką. E.Römeris savo dienoraštyje pasižymėjo, kad 1859 m. gegužės 2 d. su žmona padarė vizitą vyskupui. Šis juos priėmė ir skaitė savo raštus liaudies blaivybės reikalais konsistorijai, vidaus reikalų ministrui ir Gardino gubernatoriui. Jais, anot E.Römerio, parėmė dvasininkus jų blaivybės veikloje⁴².

Tiksliai nežinia, kokius ir kada rašytus raštus vyskupas Römeriams skaitė. Greičiausiai, kad ankstesniuosis, nes vėlesnieji buvo adresuoti V.Nazimovui ir jie atsakė į pastarojo raštus, datuotus gegužės 11 ir birželio 11 d. Juose jau matyti aiškesnis pasiryžimas blaivybės sąjūdžiui vadovauti ir jį ginti nuo rusų administracijos. Antai atsakydamas į V.Nazimovo reikalavimą nubausti Vilniaus kunigus už pamokslus, raginančius kurti blaivybės broliją, A.S.Krasinskis atsakė, kad Vilniaus miesto dekanas nustatė, jog pamokslai nebuvo nusikalstami, „dvasininkai pastoraciniais pamokymais, įtikinėjimais ir pavyzdžiu, kaip privalo, siekė liaudį atitraukti nuo girtavimo, ir tuo dvasininkai pasitarnavo vyriausybei bei davė naudą valstybei“. Juk

³⁸ A.S.Krasinskio 1859 07 07 rašto V.Nazimovui originalas // LVIA. F. 378. BS. 1858 m. B. 946, d. 1, l. 496–497; to paties rašto, bet su 1859 07 08 data, kanceliarinis nuorašas // LVIA. F. 694. Ap. 1. B. 2147, l. 184–185.

³⁹ A.S.Krasinskio 1860 04 22 ganytojiškas laiškas // KW. 1860 05 06. Nr. 36, p. 353.

⁴⁰ E.Römerio 1859 m. dienoraštis, įrašas su 1859 04 26 data // Mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – MAB). F. 138. B. 1778, l. 66.

⁴¹ A.S. Krasinski. List pasterski. Wilno, 1859, p. 5–32.

⁴² E.Römerio 1859 m. dienoraštis // MAB. F. 138. B. 1778, l. 72.

jis, vyskupas, vidaus reikalų ministrui ir pačiam V.Nazimovui pareikalavus, 1859 m. balandžio 1 d. aplinkraščiu pats šitai liepęs daryti⁴³.

Vėlesniame pasiaiškinyje V.Nazimovui vyskupas pabrėžė, kad blaivybė atitinkanti vyriausybės politiką valstiečių būviui pagerinti. Kaip rodąs Žemaičių vyskupijos pavyzdys, ten išryškėję, kad blaivybės priešai yra iš valstiečių pelnęsi smuklininkai, kurie dabar, norėdami savo klientus sugražinti, net ėmę siūlyti degtinę nemokamai. V. Nazimovas, matyt, sužinojęs apie A.S.Krasinskio aplinkraštį dekanams dėl blaivininkų statistikos rinkimo, suprato, kad šią statistiką įmanoma sudaryti tik turint kiekvienoje bažnyčioje atitinkamas knygas. Vyskupas neneigė, kad sudaromi parapijiečių sąrašai ir juose nurodomi blaivininkai, tačiau kategoriškai atsisakė šiuos sąrašus naikinti, – iš to nebūtų jokios naudos, vien sukeltų gyventojų murmėjimą prieš valdžią. A.S.Krasinskis sakė, kad asmeniškai kalbėjęs su vidaus reikalų ministru, kuris manęs, jog šių sąrašų ar knygų naikinimo imtis nereikėtų⁴⁴.

Blaivininkų sąrašų sudarinėjimas ir A.S.Krasinskio apsisprendimas vadovauti blaivybės sąjūdžiui žymėjo šio sąjūdžio naujo etapo pradžią. A.S.Krasinskio pasiaiškinimų ir pirmųjų aplinkraščių turinys priminė atitinkamus M.Valančiaus raštus, bet šie buvo kur kas ryžtingesni ir diplomatinio požiūriu sumanesni. Galimas daiktas, kad su šiais Žemaičių vyskupo raštais buvo susipažinęs pats ar per savo padėjėjus ir patarėjus. Kadangi blaivybės sąjūdis Vilniaus vyskupijoje vėlavo, tai dėl to vėlavo ir blaivybę skatinantys aplinkraščiai. Reikia turėti galvoje, kad pirmuosius pasiaiškinius dėl blaivybės akcijos Valančiui teko rašyti jau 1858 m. lapkričio mėnesį, o pirmąjį savo aplinkraštį kunigams jis išleido dar spalio 11 d., pirmąjį ganytojiškąjį blaivybės laišką – gruodžio 25 d.

SPAUSDINTAS ŽODIS BLAIVYBĖS SAJŪDYJE. Blaivybei plisti svarbus buvo ne tik kaimyninių Žemaičių ir Seinų (Augustavo) vyskupijų parapijų pavyzdys, pamokomas kunigų žodis per pamokslus bei apskritai atliekant sielovados pareigas, bet ir spausdintas žodis – laikraščių korespondencijos bei specialūs straipsniai, blaivybės brolijos įstatai ir aktualūs religiniai leidiniai.

Periodinių leidinių poveikis visuomenei buvo sąlygotas jų populiarumo, kitaip sakant, jų tiražo. Tuomet populiariausias Lietuvoje buvo dukart per savaitę ejęs laikraštis „Vilenskij vestnik – Kuryer Wileński“, savo medžiagą skelbęs rusų ir lenkų kalbomis. Vos įsibėgėjęs blaivybės sąjūdžiui

⁴³ A.S.Krasinskio 1859 06 01 raštas V.Nazimovui // LVIA. F. 378. BS. 1858 m. B. 946, d. 1, l. 421–424.

⁴⁴ A.S.Krasinskio 1859 07 07 raštas V.Nazimovui // Ten pat, l. 493–499.

Žemaičių vyskupijoje, 1858 m. (Nr. 74) pasirodė pirmasis jam palankus straipsnis. Tačiau greit rusų administracija tokius straipsnius ar korespondencijas uždraudė, nes pabūgo to fakto, kad įkliuvo Žemaičių vyskupijos blaivybės nuostatai „Apej brostwą blaiwistes“, legaliai išspausdinti Vilniuje. Mat 1858 m. lapkričio pradžioje rusų pareigūnai, ieškodami užsieninių blaivybę propaguojančių leidinių, pastebėjo ir šį – lietuvišką leidinį, bandė sulaikyti, bet šaukštai jau buvo popiet – kone visas tiražas spėjo pasklisti žmonėse. Pats Valančius už šį leidinį gavo vyriausybės išpėjimą.

1858 m. lapkričio 24 d. Vilniaus cenzūros komitetas priėmė bajoro Adomo Milvydo straipsnį apie blaivybę, skirtą laikraščiu „Vilenskij vestnik – Kuryer Wileński“. Nei cenzoriai, nei Vilniaus generalgubernatorius jo spausdinimui neprieštaravo⁴⁵, tačiau laikraščio redaktoriai buvo atsargūs. Straipsnį padėjo į stalčių ir rado geresnę išeitį, kaip pradėti sistemingiau rašyti apie blaivybę. Iš vieno Peterburgo laikraščio („S.Paterburgskije vedomosti“) persispausdino didelį anonimino autoriaus straipsnį apie tai, kad Kauno gubernijos valstiečiai atsisakė degtinės. Tai esąs nuostabus ir džiugus dalykas. Linkėjo Kauno gubernijos pavyzdžiu pasekti ir kitų gubernijų valstiečiams ir aukštesniosioms klasėms⁴⁶. Ir tik po šios publikacijos pralinkus dviem savaitėms laikraštis ryžosi išspausdinti A.Milvydo straipsnį. Iš turinio galima suprasti, kad autorius buvo dvarininkas, kuris už blaivybę buvo tik tiek, kiek ji nekenkė dvaro ūkiui. Kreipdamasis į „šio krašto žemvaldžius, kaip tautos atstovus“, tikėjosi, kad jie prisidės prie blaivybės sąjūdžio ir savo ūkį apsaugos, atsikratydami tais savo karčemų nuomininkais žydais, kurie alina ir valstiečius, ir patį dvarą. Reikia griežtai reglamentuoti degtinės pardavimą, neduoti jos skolon, uždrausti karčemoje sudarinėti sutartis ir gerti magaryčias, apskritai vienam lankytojui per dieną parduoti ne daugiau kaip dvi taureles degtinės. Besaikis girtavimas naikinąs žmogaus protą ir kūną⁴⁷. Atrodytų, kad „Kuryer Wileński“ turėjo žinoti liaudies švietimo ministro 1859 m. kovo 20 d. aplinkraščių cenzūros komitetams, kad pats caras kovo 12 d. leido periodiniuose leidiniuose „skelbti moralinius svarstymus apie blaivybės naudą“⁴⁸.

Deja, šiame laikraštyje vėliau, neskaičiuojant vieno A.S.Krasinskio ganytojiško laiško (1860 m. balandžio 22 d.), blaivybės propaganda užsiėmė vien dvarininkai. Be to, ir šių straipsnių tebuvo tiek mažai, kad apie siste-

⁴⁵ Vilniaus cenzūros komiteto pirmininko 1858 11 24 pranešimas V. Nazimovui ir šio 1859 01 03 atsakymas // Ten pat, l. 16–17.

⁴⁶ Wyrzeczenie się wódki w gubernii kowieńskiej // KW. 1859 01 06. Nr. 2.

⁴⁷ A. Milwid. O ustrzeżeniu od pijaństwa // KW. 1859 01 20. Nr. 6, p. 83–87.

⁴⁸ Z. Medišauskienė. Rusijos cenzūra Lietuvoje XIX a. viduryje. Kaunas, 1998, p. 258.

mingai dirbamą darbą kalbėti negalima. Daugiausiai pasižymėjo tik du autoriai – Jašiūnų dvarininkas istorikas Mykolas Balinskis ir kažkoks kitas autorius, prisidengęs Timotiejaus Snobo slapyvardžiu. M. Balinskis, lyg kartodamas M. Valančių, rašė, kad blaivybė – tai Dievo stebuklas, kuriam pasirodyti padėjo klebonai, o juo įtikėjo valstiečiai. Jei šitai žinotų blaivybės skelbėjas Mathewas, tai netvertų džiaugsmu. Pagrindinis M. Balinskio tikslas buvo išaiškinti dvarininkams, kad grūdų sunaudojimas degtinei varyti ir savo valstiečių girdymas tėra atsilikusio ūkio požymis, kai nenorima investuoti lėšų ūkiui gerinti. Sumanesni dvarininkai vietoj degtinės ėmę daryti alų, kurio blaivybės brolija nedraudžia ir kuris, anot autoriaus, valstiečius stiprina. Reikia rūpintis įtvirtinti blaivybę, nes iš blaivių valstiečių dvarui bus daugiau naudos, geriau dirbs ir padės dvarui vietoj žlaugtais penimų gyvulių, kurie tinka tik mėšlui minti, pereiti į pieninę ir mėsinę gyvulininkystę⁴⁹.

Dvarininko Timotiejaus Snobo straipsnis taip pat ragino pelno ieškoti ne iš skurstančių dėl girtavimo žmonių, bet panaikinus karčemas. Jei dvarininkas rūpinsis valstiečio morale, jo šeimos santykių darnumu, sveikata ir švietimu, tai iš ūkio gaus daugiau pelno, nekaip iš karčemų. Anot autoriaus, varydami degtinę, patys sau darome materialinius nuostolius⁵⁰.

Kada ne kada apie blaivybę rašė taip pat Peterburgo laikraščiai, ėję rusų ir lenkų kalbomis. Anuomet manyta, kad periodiniai leidiniai apskritai formavo palankią blaivybei visuomenės nuomonę⁵¹. Kadangi *visuomene* buvo laikomi privilegijuotieji luomai, tai šis tvirtinimas turėjo pagrindo. Tuomet laikraščius prenumeravo ir skaitė beveik vien rusų administracijos tarnautojai, dvarininkai ir dvasininkai. Nors ir nesisteminga blaivybės propaganda laikraščiuose, šiems skaitytojams sudarė nuomonę, kad akcija legali, svarbi ir tuos, kurie buvo jai nepalankūs, sulaukė nuo aktyvaus pasipriešinimo. Tarp Vilniaus vyskupijos valstiečių katalikų buvo nedaug mokačių skaityti ir ypač tokius sudėtingus tekstus, kokie buvo rašomi laikraščiams. Be to, laikraščiai vyskupiją pasiekdavo rusų ir lenkų kalbomis, kurias retas valstietis temokėjo. Tiesa, pridėtinių bažnyčios pamaldų ir apskritai maldų kalba buvo lenkų, bet dauguma kaimuose gyvenančių katalikų kaip reikiant jos nesuprasdavo. Jei sakoma, kad Valančius savo vyskupiją išmokė skaityti, tai Vilniaus vyskupijoje raštingų žmonių, ypač valstiečių, galėjai sutikti kur kas rečiau.

⁴⁹ Auszlawis [M. Baliński]. Listy ziemianina powiatu Wileńskiego. Bractwo wstrze-
mieźliwości. Wódka i szampan // KW. 1860 03 18. Nr. 23, p. 224–225.

⁵⁰ Tymoteusz Snob. Uwagi nad konieczną potrzebą rozpowszechnienia wstrze-
mieźliwości // KW, 1861 11 22, Nr. 92, p. 893; 11 28, Nr. 93, p. 903–904.

⁵¹ Трезвость в Виленской губернии // Памятная книжка Виленской губернии на
1860 год. Вильна, 1860. D. 2, p. 160.

Netgi kunigams, dažniausiai šviesiausiems parapijos žmonėms, blaivybės idėjas atnešė ne periodinė spauda, o Žemaičių bei Seinų (Augustavo) vyskupijų pavyzdys, gaunama žodinė informacija iš savo konfratų ir specialios religinės literatūra. Iš pastarosios svarbiausi buvo patys blaivybės nuostatai. Vyskupas Valančius juos parašė jau 1858 m. vasarą ir pavadino „Apej brostwą blaiwistes arba nusitureimą“. J.Zavadskio spaustuvė apsiėmė juos išspausdinti savo lėšomis 10 000 egzempliorių tiražu. Darbą atliko lapkričio mėnesį ir 2500 egzempliorių išsiuntė Valančiui⁵². J.Zavadskio spaustuvė, norėdama padengti savo išlaidas, šį leidinį platino taip pat pati per savo knygyną ir škaplierininkus, pauperius. Tad leidinys turėjo pasiekti ir kai kurias lietuviškas Vilniaus vyskupijos parapijas.

Lietuviškų blaivybės nuostatų pavyzdžiu buvo Vroclavo vyskupijos (Prūsija) nuostatai, patvirtinti popiežiaus Pijaus IX. Šis lenkiškas nuostatų leidinys Vilniaus vyskupijoje taip pat buvo žinomas.

1859 m. vasarą Vilniaus generalgubernatoriaus ypatingų įpareigojimų valdininkas Eduardas von Hildebrantas pranešė, kad nuostatai plinta Lenkijos Karalystėje, nors jie ten ir uždrausti. Patekę taip pat į Gardino guberniją, bet liaudžiai esą dar nežinomi⁵³. Jau kitų metų pavasarį Balstogės horodničius Gardino gubernatoriui raportavo, kad dviejose Balstogės parduotuvėse (knygynuose?) buvo rasti ir paimti 196 egzemplioriai naujesnio, 1860 m., leidinio „Wykaz przyjęcia do Bractwa trzeźwości pod opieką Najświętszej Maryi Panny Gromniczej od Ojca S.Piusa IX założonego“ (Aprašymas priėmimo į blaivybės broliją, globojamą Grabnyčių Švč. Mergelės Marijos, įkurtą Šv. Tėvo Pijaus IX)⁵⁴. Netrukus buvo sulaikyta didelė šios knygelės siunta iš užsienio (Poznanės?) Vilniaus knygynams – iš viso 5300 egzempliorių⁵⁵.

Dėl šio leidinio prasidėjo ilga istorija. V.Nazimovas knygelę perdavė Vilniaus cenzūros komitetui cenzūruoti. Cenzorius Aleksandras Muchinas, vadovaudamasis veikiančiais cenzūros nuostatais, joje nieko blogo nerado. Vilniaus cenzūros komitetas, jau nudegęs pirštus nuo Valančiaus „Apej brostwą blaiwistes“, iš Gardino gubernijos gautąjį leidinį papildomam atsiliepimui pasiuntė Peterburgo užsienio cenzūros komitetui. Šis komitetas A.Muchino nuomonei pritarė ir knygelę platinti leido, Vilniaus cenzūros komitetas visą sulaikytąjį tiražą – 5300 egzempliorių – atidavė Vilniaus

⁵² Plačiau žr. V.Merkys. Min. veik., p. 344–345, 347–348.

⁵³ E. von Hildebranto 1859 07 10 pranešimas V.Nazimovui // LVIA. F. 378. BS. 1858 m. B. 946, d. 1, l. 517–518.

⁵⁴ I. Špejero 1860 04 26 pranešimas V.Nazimovui // Ten pat, l. 611.

⁵⁵ Vilniaus cenzūros komiteto pirmininko 1860 05 18 raštas V.Nazimovui // Ten pat. B. 946, d. 2, l. 103.

knygynų savininkams. Kai šitai per V.Nazimovą sužinojo vidaus reikalų ministras, leidinio pardavimą liepė sulaikyti, nes jis juk esąs tokio pat turinio, kaip lietuviškoji „Apej brostwą bławiwistes“. V.Nazimovas tuoj pat parašė atitinkamą aplinkraščių Vilniaus, Gardino ir Kauno gubernatoriams, taip pat Vilniaus cenzūros komiteto pirmininkui⁵⁶. Tuo metu vidaus reikalų ministras liaudies švietimo ministrą, kuriam buvo pavaldžios cenzūros įstaigos, raštu paklausė, ką toliau daryti su sulaikytaisiais blaivybės nuostatais. Atsakymo nežinome, tačiau galimas daiktas, kad švietimo ministras palaikė Peterburgo užsienio cenzūros komitetą. Šitai iš dalies patvirtina toliau pateikiami duomenys.

Mat, nepaisant Valančiaus „Apej brostwą bławiwistes“ uždraudimo ir brošiūros „Wykaz przyjęcia do Bractwa trzeźwości“ sulaikymo, 1862–1863 m. Vilniuje išėjo bent trys jos leidimai – du lenkų k. ir vienas – lietuvių k. Juos aprobavo A.S.Krasinskis ir Vilniaus cenzūros komitetas. Lenkiškųjų pavadinimai liko beveik nepakeisti. Lietuviškosios brošiūros pavadinimas pažodžiui išverstas iš lenkų k. – „Rodikle prijemima ing Brostwą bławiwistes“. Kas ją vertė, nežinoma. Juozas Tumas-Vaižgantas mano, kad kalbos grynumas rodo, jog vertėjas galėjęs būti Seinų vyskupijos kunigas⁵⁷. Tačiau galimas daiktas, kad vertėjas galėjo būti ir Vilniaus Šv. Dvasios bažnyčios klebonas Jokūbas Šileika. Jis šalia vyskupo A.S.Krasinskio, kuris lietuviškai nemokėjo, yra pažymėtas kaip „Rodyklės“ aprobuotojas. Lenkiškuosius leidinius savo lėšomis išleido Vilniaus knygyno savininkas Mauricijus Orgelbrandas, o lietuviškąjį – Vilniaus spaustuvininkas Abelis (Albertas) Syrkinas. Be abejo, šie leidiniai visų pirma buvo skirti Vilniaus vyskupijai, jų pasirodymą galėjo paskatinti ne tik Poznanės lenkiškasis leidinys, bet ir Valančiaus blaivybės brolijos nuostatai, kurie, nors rusų administracijos uždrausti, bent du kartus buvo perspausdinti Klaipėdoje ir nelegaliai plito Didžiojoje Lietuvoje. Kodėl vilniškius blaivybės brolijos nuostatus rusų administracija praleido, galima paaiškinti tuo, kad 1860 m. rudėnį caras Vilniuje pareiškė savo palankumą blaivybei.

Kitai blaivybės literatūrai legalizuotis Vilniaus vyskupijoje sekėsi lengviau. Juolab kad, kaip minėta, 1859 m. kovo 12 d. caro paliepiamas, leidęs aiškinti blaivybės naudingumą, susilpnino cenzorių budrumą, kilusį po Valančiaus blaivybės nuostatų uždraudimo. Kaip žinome, tuo pasinaudojo pats vyskupas Valančius. Jis paskatino parengti keletą blaivybę skelbiančių leidinių ir aprobavo juos spaudai. Visi šie leidiniai išėjo Vilniuje, daugiausia

⁵⁶ Minėtasis V.Nazimovo 1860 09 17 aplinkraštis // Ten pat, l. 193–196; V.Nazimovo 1860 08 13 pranešimas S.Lanskojui // Ten pat, l. 130–131; S.Lanskojaus 1860 08 24 atsakymas, l. 191–192.

⁵⁷ Vaižgantas. Raštai. Kaunas, 1929. T. 11, p. 48.

J.Zavadskio ir A.Syrkino spaustuvėse, ir buvo platinami per jų knygynus Vilniuje ir Varniuose. Iš šių leidinių visų pirma paminėtini kun. Kaliksto Kasakauskio ir didžiausio Valančiaus padėjėjo skelbiant blaivybę kun. Juozapo Silvestro Dovydaičio raštai. Dar 1859 m. sausio 1 d. Valančius aprobavo K.Kasakauskio brošiūrą „Gyrtibe ir blaiwiste“, tačiau Vilniaus cenzūros komitetas ją J.Zavadskio firmai leido spausdinti tik po pusmečio. Po pusantrų metų (1861 m.) čia buvo išspausdinta antra K.Kasakauskio knygelė „Pasaka apej pasznieksni tarp welnia su szinkorju“.

Talentingiausias blaivybės propaguotojas buvo J.S.Dovydaitis, 1860–1863 m. išleidęs tris savo didaktinio kūrinio „Sziauleniszkis Senelis“ dalis (beje, jose paskelbė keletą svarbiausių Valančiaus ganytojiškų laiškų), pasirinkęs tuomet įprastą liaudžiai skirtą didaktinio apsakymo modelį, kurio siužeto pagrindas bei jungtis yra per kaimus keliaujantis senas elgeta, pasakojantis įvairius nuotykius ir patyrimus. Autoriaus svarbiausias tikslas tragiškais ir komiškais pavyzdžiais parodyti blaivybės moralinę ir materialinę naudą, skelbti Valančiaus vadovaujamo blaivybės sąjūdžio, blaivybės brolijos reikšmę.

Keletas lietuviškų ir lenkiškų blaivybės leidinių buvo skirta pirmiausia Vilniaus vyskupijai, – jie aprobuti A.S.Krasinskio. Antai minėtasis knygyno savininkas Orgelbrandas 1859 m. išleido Boleslavo Domhero knygelę „Pożytek i szkodliwość garzalki“ (1859, 59 p. – Degtinės nauda ir žala). Čia vėlgi, kaip J.S.Dovydaičio kūrinyje „Sziauleniszkis Senelis“, randame keleivį, pavadintą tiesiog Pakeleiviu, kuris vienoje Marijampolės apskrities karčemoje Valstiečiui, apsuptam kitų karčemos lankytojų, pasakoja apie girtavimo žalą sielos išganymui, moralei, sveikatai ir ūkiui. Pakeleivis susitinka ir su Klebonu, kuris imasi vadovauti blaivybės akcijai. Anot Pakeleivio, leidžiama išgerti tik kokią stiklinę lengvo alaus ar obuolių giros.

M.Orgelbrandas pažymėjo, kad ši knygelė išleista taip pat lietuvių–žemaičių kalba. Deja, mūsų bibliografai leidinio panašiu pavadinimu nėra užregistravę. Iš vertimų iš lenkų į lietuvių kalbą 1859 m. M.Orgelbrandas išleido tik A.S.Krasinskio aprobutą knygą „Namu križius arba kajp rejkie sudėti yr misliti apej gierima ariełkas... par Z.N. lenkiszkaį paraszitas“. Žinoma, kad jos vertėjas buvo kun. Dominykas Budrikas, tuomet gyvenęs Vilniuje.

Su cenzūros leidimu išėjusių knygų plitimą vyskupijos kurijos bei konsistorijos ir rusų administracijos dokumentai atspindi silpnai. Pavyzdžiui, težinome, kad B.Domhero knygelę, kaip įtartina, 1859 m. liepos 2 d. sulaiškė Gardino gubernijos Bresto horodničius⁵⁸.

⁵⁸ I.Špejero 1859 07 10 pranešimas V.Nazimovui // LVIA. F. 378. BS. 1858 m. B. 946, d. 1, l. 452; pati knygelė – ten pat, l. 455–485.

Ir toliau Vilniaus ir Gardino gubernatoriai bei Vilniaus generalgubernatorius bandė sulaikyti iš užsienio atvežamą blaivybės literatūrą. Antai 1859 m. vienas Vilniaus knygynas gavo 25 egzempliorius brošiūros „Naganna na pijaństwo a pochwała wstrzemięźliwości we wszelkich okolicznościach użyteczna“ (Bochnia, 1859, 35 p. – Girtavimo papeikimas ir susilaikymo pagyrimas, naudingas visomis aplinkybėmis). V.Nazimovas iš Vilniaus cenzūros komiteto pareikalavo jos vertimo į rusų kalbą, bet komitetas atsakė, kad cenzoriai ją praleido, o brošiūrą versti neturi laiko⁵⁹. 1860 m. Vilniaus cenzūros komitetas, remdamasis minėtoju caro 1859 m. paliepiamu dėl blaivybės propagandos leidimo spaudoje, taip pat nedraudė platinti užsieninį leidinį „O pijaństwie czyli o niewstrzemięźliwości... przez ks. M[ateusza] O[smańskiego] (Brodnica, 1857, 48 p. – Apie girtavimą arba nesusilaikymą)⁶⁰.

Minėtųjų brošiūrų ir knygelių reikšmė blaivybės propagavimui buvo kur kas didesnė nekaip periodikos. Jų turinys ir populiarī forma buvo pritaikyta liaudies skaitytojui. Lietuviški leidiniai, išleisti pritariant Valančiui ir Krasinskiui arba jiems inicijuojant, galėjo patenkinti Vilniaus vyskupijos lietuviškojo arealo reikmes, nors jos, dėl mažesnio valstiečių raštingumo kaip Žemaičių vyskupijoje, buvo kur kas mažesnės. Lenkiškieji blaivybės leidiniai visų pirma buvo skirti vyskupijos bajorams ir miestiečiams bei lenkiškajai Gardino gubernijos daliai. Šitai patvirtina ir šių blaivybės leidinių sulaikymai Gardino gubernijoje. Deja, „tuteišiai“ – vietiniai, kalbėję „paprastai“ arba baltarusiškai, blaivybės literatūros neturėjo, jie turėjo tenkintis vien žodiniu blaivybės skatinimu.

BLAIVININKŲ STATISTIKA. Svarbus Vilniaus vyskupijos blaivybės sąjūdžio etapas – blaivininkų statistikos rinkimas. Kaip minėjome, 1859 m. balandžio 21 d. konsistorija priėmė ir visiems vyskupijos dekanams išsiuntinėjo įsaką, kad pateiktų kiekvienos parapijos bendrą katalikų skaičių ir nurodytų, kiek yra pasižadėjusių laikytis blaivybės. Nėra visai aišku, ar šią statistikos rinkimo akciją paskatino vien naujasis vyskupas A.S.Krasinskis. Kada šių duomenų pareikalavo Vilniaus gubernatorius ir Vilniaus generalgubernatorius?

Greičiausiai, iš pradžių akcija buvo suderinta vien su A.S.Krasinskiu. Mat tą pačią balandžio 21 d. konsistorija, atsakydama į V.Nazimovo reikalavimą panaikinti blaivybės brolijas ir paimti blaivininkų įrašymo knygas,

⁵⁹ Vilniaus cenzūros pirmininko 1859 03 14 pranešimas V.Nazimovui, V.Nazimovo 03 21 raštas komiteto pirmininkui ir šio 04 02 atsakymas // Ten pat, l. 194, 195, 289.

⁶⁰ Vilniaus cenzūros komiteto pirmininko 1860 05 18 pranešimas V.Nazimovui // Ten pat. B. 946, d. 2, l. 104.

sakė, jog dėl to davė atitinkamą nurodymą dvasininkams. Turbūt apie statistikos rinkimą M.Pochvisnevas ir V.Nazimovas sužinojo tuomet, kai šis darbas jau buvo išibėgėjęs ir daugumoje parapijų buvo sudaryti blaivininkų sąrašai. Kaip minėta, 1859 m. liepos 7 d. raštu A.S.Krasinskis, remdamasis vidaus reikalų ministro palankumu, V.Nazimovui atsakė, kad blaivininkų sąrašus naikinti netikslinga. Vėliau (1860 m. vasarą) V.Nazimovas, tramdydamas Valančiaus akciją blaivybei plėtoti per blaivininkų statistikos rinkimą, sakėsi, jog jam šios statistikos reikėję tik pajamų iš akcizo netekimo priežastims nustatyti. Turbūt tikėjosi, kad šią rusų administracijos reikmę turi patenkinti ir A.S.Krasinskio renkama statistika.

Prašomą statistiką Vilniaus vyskupijos konsistorijai greičiausiai – 1859 m. gegužės 25 d. – išsiuntė Rodūnios dekanas Karolis Sabaliauskas, o vėliausiai – Gardino dekanas Juozapas Majeuskis, tik 1860 m. sausio 15 d. Kai kurie dekanai šią savo pareigą atliko pakartotinai paraginti.

Vieni dekanai statistiką rinko labai stropiai, kiti – nerangiai ir lyg apsidraudę. Antai Bresto dekanas Vincentas Dziemenavičius atsiuntė net 25 lapų vardinį parapijų blaivininkų sąrašą⁶¹. Kai kurie kiti dekanai (Vilniaus miesto, Svyrių, Gardino, Slanimo, Brastos, Kobrino) blaivininkų skaičių nurodė ne visose parapijose, aiškindamiesi, kad ten nėra atitinkamų sąrašų. Tačiau Svyrių dekanas pridūrė, jog ir tose parapijose, kuriose sąrašai nesudaryti, kaip sužinojęs iš Svyrių akcizo prižiūrėtojo, žmonės taip pat nustoję vartoti stipriuosius alkoholinius gėrimus⁶². Bielsko dekanas, nepristatęs reikiamos statistikos apskritai, aiškinosi, kad klebonai blaivininkų sąrašų nesudarė, bet visi katalikai ryžtingai atsisakė svaigalų, prisidėję net tie, kurie seniau mėgė išgerti⁶³. Todėl suvestinėje blaivininkų lentelėje pažymėta, jog Bielsko dekanate visi ligi vieno yra blaivininkai! Didelio Sokulkos dekanato dekanas Jokūbas Visockis, atsiliepdamas į konsistorijos įsaką, kad nesteigtų blaivybės brolijų, teisinosi, jog kiekvienas į tai atsižvelgė ir sąrašų nesudarė, blaivybę jie platiną tik pamokymais. Dėl to liaudis ėmusi vengti girtavimo, ypač ten, kur kunigai esą stropesni⁶⁴.

Konsistorija dekanų pranešimus per keletą kartų nusiuntė vyskupui. Nors statistikos rinkimas dar nebuvo baigtas, A.S.Krasinskis, kiek jos jau turėjo, 1859 m. spalio 20 d. išsiuntė Vilniaus gubernatoriui⁶⁵. Galutinę statistikos lentelę 1860 m. vasario 15 d. vyskupas pateikė generalgubernatoriui.

⁶¹ Bresto dekanas 1859 10 22 raštas konsistorijai // LVIA. F. 694. Ap. 1. B. 2147, l. 248–273.

⁶² Svyrių dekanas Mykolas Skrobovskis 1859 06 13 pranešimas konsistorijai // Ten pat, l. 221.

⁶³ Bielsko dekanas 1859 08 21 pranešimas konsistorijai // Ten pat, l. 237–238.

⁶⁴ Sokulkos dekanas 1859 05 07 pranešimas konsistorijai // Ten pat, l. 239.

⁶⁵ A.S.Krasinskio 1859 10 20 raštas M.Pochvisnevui // Ten pat, l. 240.

Remdamiesi dekanų pranešimais konsistorijai ir, jeigu jie neišsamūs, pasinaudodami A.S.Krasinskio suvestiniais duomenimis, pateiktais V.Nazimovui, sudarėme 1 lentelę. Iš jos matyti, kad Vilniaus vyskupija savo blaivybe smarkiai atsiliko nuo Žemaičių vyskupijos, kurioje net 83,88% katalikų nebevartojo stipriųjų svaigalų. Tačiau reikia atsižvelgti į tai, kad Vilniaus vyskupijoje statistika rodo daugiausia 1859 m. gegužės–lapkričio mėnesių padėtį. Blaivininkų statistikos rinkimas čia sutapo su blaivybės broliųjų kūrimosi pradžia. Žemaičių vyskupijoje tokia statistika imta rinkti kone 11 mėnesių vėliau. Mat V.Nazimovas, gavęs blaivininkų statistiką iš A.S.Krasinskio, 1860 m. kovo 5 d. jos paprašė ir Valančių. Po poros savaičių pastarasis visiems kunigams išsiuntė aplinkraštį, kad klebonai ir filijalistai įsitaistyti tam tikras knygas ir į jas registruotų visus blaivininkus. Vykdamas Valančiaus aplinkraštį, Žemaičių vyskupijoje prasidėjo didžiausio blaivybės pakilimo laikotarpis, įtvirtinęs tai, kas jau buvo pasiekta per ankstesnius pusantrų metų.

Kaip matyti iš 1 lentelės, blaivybė Vilniaus vyskupijoje išplito nevienodai, vienur ji patraukė didesnę katalikų skaičių, kitur reikėsi daug silpniau. Visų pirma atkreipkime dėmesį į tą pirmojo regiono dalį, kurioje blaivybės sąjūdis pasireiškė anksčiausiai. Tai Giedraičių dekanatas, kuris mažai atsiliko nuo Žemaičių vyskupijos blaivininkų procento. Beveik tiek pat blaivybė buvo paplitusi ir Ašmenos bei Užvileikio (Nadvileikos) dekanatuose, po jų buvo kaimiškoji Vilniaus miesto dekanato dalis (vicedekanas), Švenčionių ir Vyšniavo dekanatai. Vis dėlto blaivininkų skaičius dar sudarė daugumą ir Vilniaus apskrities, Trakų bei Dysnos dekanatuose. Kitur nustojusių vartoti svaigalus buvo mažiau kaip pusė parapijiečių (Merkinės, Lydos, Rodūnios, Vileikos dekanatai). Pati blogiausia padėtis, atrodo, galėjo būti Svyrių dekanate, bet iš ten turime neišsamius blaivininkų duomenis.

Matyt, tautinė gyventojų sudėtis didelės reikšmės blaivybės lygiui tuomet nebeturėjo. Šiai akcijai iš Žemaičių vyskupijos persimetus į gretimas lietuviškas Vilniaus vyskupijos parapijas, toliau ji plito dėl parapijų bei kunigų kontaktų ir, matyt, labai svarbu, kad blaivybės sąjūdžiui ėmė vadovauti pats vyskupas ir konsistorija.

Statistikos rinkimo metu svarbus veiksnys liko socialinė, luominė gyventojų padėtis. Be jokios abejonės, aktyviausiai prie blaivybės prisidėjo valstiečiai. Anuomet visuomenės sekuliarizacija kaimą palietė mažiau, vyravo religinė pasaulėžiūra ir liko didelė parapijos – religinės teritorinės bendruomenės – jungtis, svarbus teigiamas dvasininkų kaip vadovų vaidmuo, svarbiausias valstiečių autoritetas. Antras dalykas, – tai didelis kaimo bendruomenės solidarumas, paprotinės teisės ir viešosios nuomonės veiksnys. Jei bendruomenės elitas – geriausi ūkininkai (jie taip pat buvo aktyviausi

parapijos žmonės – bažnyčios komiteto nariai, maršalai) prisidėdavo prie blaivybės sąjūdžio, tai iš kolektyvinio solidarumo jais pasekdavo ir kaimynai, ypač priklausomi grytelininkai, įnamiai, samdomoji šeimyna. Ten, kur šios kaimo bendruomenės įtaka nesiekė arba ji buvo silpna, pvz., smulkiose gyvenvietėse, vienkiesiuose, užsieniuose, ten ir blaivybė plito silpniau.

Bajorų luomas Vilniaus vyskupijoje, kaip ir Žemaičių vyskupijoje, blaivybei liko daug abejingesis. Kaip jau minėjome, aprašydami blaivybės propagandą laikraščiuose, dvarininkams buvo parankesnė ne pati blaivybė, bet ribotas svaigalų vartojimas. M. Balinskis apie valstiečius ir bajorus (ypač bajorkaimių gyventojus) rašė: „Žodžiu, mūsų apskrityje (Vilniaus. – *V.M.*), išskyrus gal tik artimiausius prie Vilniaus kaimus ir bajorų akalicas (bajorkaimius. – *V.M.*), kur moralė silpnesnė, jau tik labai retai galima pamatyti valstietį, geriantį degtinę, taip retai, kaip neseniai matei negeriantį⁶⁶. Beje, tas pats buvo ir kitame – Gardino gubernijos – regione. Anot Kobrino dekanato, apie blaivybę „dvarininkai nė girdėti nenori, tačiau tarp jų girtavimo nematyti“⁶⁷.

Ypatingą vietą blaivybės sąjūdyje užėmė Vilniaus miestas. 1 lentelė rodo lyg ir pakenčiamą blaivininkų procentą, tačiau jų turėjo būti mažiau, nes 1860 rubricelės priedas – parapijų žiniaraštis (elenchus) rodo, kad tuomet iš viso Vilniuje katalikų parapijose buvo apie 30 tūkstančių žmonių. Taip pat atrodytų, kad čia blaivybės sąjūdžio vadovų netrūko, Vilnius juk buvo vyskupijos centras, „sostinė“. Vis dėlto katalikų socialinė sudėtis (daugiausia miestiečiai ir bajorai) bei gausi kitų religijų gyventojų įtaka lėmė, kad Vilnius atsiliko nuo daugumos valstietiškujų dekanatų. Analogišką reiškinį matome ir Žemaičių vyskupijoje, ir ne tik miestuose, bet ir parapijose prie Prūsijos karalystės bei prie svarbių prekybos kelių (pvz., Nemuno).

Antrajame blaivybės sąjūdžio regione – Gardino gubernijoje – kaip rodo 1 lentelė, padėtis buvo kur kas prastesnė. Nors būta ir išimčių. Jei neskaičiuosime abejotinų Bielsko dekanato duomenų, tai nuo pirmojo regiono blaivininkų procentu netgi pirmavo Balstogės dekanatas, kuriam, matyt, stiprų poveikį darė Lenkijos Karalystės blaivybės sąjūdis, gaunama užsieninė lenkiška blaivybės literatūra. Tačiau Valkavisko ir Brastos dekanatuose blaivininkų buvo ne kiek daugiau kaip trečdalis visų katalikų. Silpniausiai iš visų dekanatų blaivybė pasireiškė mažame Kobrino dekanate. Nėra abejonės, kad šioje gubernijoje mišresnė konfesinė gyventojų sudėtis, mažesnė katalikų dalis nekaip Vilniaus gubernijoje nulėmė ir prastesnius blaivybės sąjūdžio rodiklius. Be to, vėl reikia atsižvelgti į katalikų socialinę sudėtį. Po

⁶⁶ Auszławis [M. Baliński]. Listy ziemianina powiatu wileńskiego // KW, 1860 03 18, Nr. 23, p. 225.

⁶⁷ Kobrino dekanato 1859 12 01 pranešimas konsistorijai // LVIA. F. 694. Ap. 1. B. 2147, l. 191.

graikų katalikų (unitų) prijungimo prie Stačiatikių Bažnyčios katalikai daugiausia liko bajorai, ypač dvarininkai. Šis prijungimas ypač palietė valstiečius. Anot Kobrino dekanato, jo dekanate beveik visi paprasti žmonės yra stačiatikiai⁶⁸.

Apskritai šios statistikos rinkimo metu blaivybės sąjūdis Vilniaus vyskupijoje pasiekė savo suklestėjimą. Kaip rašė Švenčionių dekanas Mikalajus Kazlauskas, tuomet, kai statistikos reikalams buvo sudarinėjami blaivininkų sąrašai, žmonės be perstojo ėjo į bažnyčias asmeniškai pasižadėti nebegerti, net ir tie, kurie anksčiau šito nepadarė⁶⁹.

Finansų ministras Aleksandras Kniaževičius netgi tiesiai Vilniaus generalgubernatoriui V.Nazimovui priekaištavo, kad jis, norėdamas iš A.S.Krasinskio ir Valančiaus gauti blaivininkų statistiką, leido šiems vyskupams, ypač Valančiui paskleisti mintį, kad pati vyriausybė nori steigti blaivybės brolijas⁷⁰.

BLAIVYBĖS SAJŪDŽIO DEFENZYVA. Žemaičių vyskupijoje šio sąjūdžio kilimas truko ilgiau, bent ligi 1861 m. pradžios – baudžiamos panaikinimo, kai valstiečius užgriuvo gyvybiškai svarbūs rūpesčiai dėl naujų palankesnių socialinių ir ekonominių teisių įgijimo. Valančius, gavęs žinių, kur blaivybės sąjūdis silpsta, leido ne tik bendruosius ganytojiškus blaivybės laiškus, bet apsnūstančias parapijas žadino atskirais joms skirtais laiškais. Vilniaus vyskupijoje vyskupo poveikis blaivybės sąjūdžiui palaikyti buvo kur kas silpnesnis. A.S.Krasinskis veikė tik per aplinkraščius kunigams ir asmenini su jais bendravimą, ypač bažnyčių vizitacijų metu. Antai vyskupas teisindamasis V.Nazimovui dėl prievartinio blaivybės platinimo rašė, kad 1860 m. vasarą vizitavęs apie 40 bažnyčių, tačiau niekur tokios prievartos nepastebėjęs, bet dekanus, kad jos nevirtotų, išpėjęs jau trečią kartą⁷¹.

Reikšmingiausias A.S.Krasinskio veiksmas blaivybei išlaikyti buvo jo 1860 m. balandžio 22 d. ganytojiškas laiškas visiems dvasininkams ir tikintiesiems. Jį išleido vos porai mėnesių po blaivininkų statistikos išsiuntimo V.Nazimovui. Tad vyskupas visų pirma dėkojo kunigams, kurie savo asmeniniu pavyzdžiu ir pamokymais išplatino blaivybę. Sakė, jog generalgubernatoriui įteikė statistiką, kuri rodanti, kad blaivybės sekėjų yra apie pusę milijono. Blaivybė, anot vyskupo, tai Dievo dovana ir stebuklas. Ragino kunigus įtvirtinti blaivybę, kuri teikia sveikatą, gerina namų buitį, papro-

⁶⁸ Ten pat.

⁶⁹ Švenčionių dekanato 1859 08 05 pranešimas konsistorijai // Ten pat, l. 203.

⁷⁰ A.Kniaževičiaus 1860 05 16 raštas V.Nazimovui // LVIA. F. 378. BS. 1858 m. B. 946, d. 2, l. 13.

⁷¹ A.S.Krasinskio 1860 07 09 raštas V.Nazimovui // Ten pat, l. 84.

čius ir padeda išganyti sielas. Dėkojo ir bajorams dvarininkams, kurie pasirodė verti savo protėvių, nes iš humaniškų paskatų atsisakę materialinio pelno. Pagaliau prisiminė ir liaudį, ūkininkus ir ūkininkes, kurie tapę blaivininkais. Įspėjo, kad grįžti į girtavimą nebeleidžia įsipareigojimas būti blaiviams ne metus, bet visą laiką⁷². Deja, daugiau panašių vyskupo laiškų blaivybei įtvirtinti nežinome.

Apskritai A.S.Krasinskis, skirtingai nei Valančius, į paprastus tikinčiuosius, į liaudį nemėgo kreiptis. Jis ir toliau blaivybės reikalais rašė aplinkkraščius kunigams. 1860 m. rugsėjo 30 d. išleido aplinkraščių, kuriame būgštavo, kad kai kuriose parapijose blaivininkai vėl ima grįžti prie svaigalų, o kunigai į tai žiūri abejingai. Jie turi ryžtingai ir su pasiaukojimu saugoti liaudį nuo girtavimo, kad svaigalų vartojimas yra nuodėmė, kad nė vienas girtuoklis nebus išganytas. Reikia taip pat įtikinti žmones, kad blaivybė yra sveikatos, pasiturinčio gyvenimo, išsigelbėjimo iš skurdo pagrindas. Vyskupas priminė kunigams, kad jų abejingumas blaivybei bus blogai įvertintas ne tik vyskupijos vadovybės, bet už jį teks atsiskaityti taip pat Paskutiniajame teisme. Merkinės dekanas Feliksas Raškauskis vyskupo aplinkraščių pakartojo savo aplinkraštyje viso dekanato dvasininkams⁷³. Švenčionių dekanas M.Kazlauskas iš visų klebonų ir filijalistų paėmė raštišką pasižadėjimą, kad vyskupo aplinkraščių nenuilstamai vykdys⁷⁴.

Tuomet, matyt, A.S.Krasinskis jau žinojo, kad Rusijos Ministrų Taryba, dalyvaujant pačiam carui, rugsėjo 1 d. svarstė blaivybės klausimą. Finansų ministras A.Kniaževičius akcizo rinkliavos sunykimu kaltino blaivybės sąjūdį ir jo organizatorių Valančių, padėčiai ištaisyti siūlė jį pašalinti iš vyskupo pareigų. Caras, aiškiai suprassdamas, kad, blaivybę uždraudus ir pašalinus įtakingąjį Valančių, padidėtų politinė ir socialinė įtampa krašte, o tai buvo itin nepageidautina baudžios panaikinimo išvakarėse. Išlikusiame caro rezoliucijos projekte sakoma, kad blaivybės sąjūdis nėra žalingas visuomenei ir jo uždraudimas sukeltų nepasitenkinimą. Caras manė, kad bus tik pakeista akcizo rinkimo tvarka. Su blaivybės sąjūdžiu, kaip įvykusiū faktū, susitaikyta. Blaivybei legalizuoti itin reikšmingas buvo caro lankymasis Vilniuje, kai 1860 m. spalio 2 d. pietų pasikvietė jį pasitikusius metropolitą arkivyskupą V.Žilinskį, vyskopus A.S.Krasinskį ir M.Valančių. Pastarajam imperatorius viešai padėkojo už Žemaičių vyskupijoje „įvestą liaudies blaivybę“⁷⁵.

⁷² Minėtas laiškas // KW. 1860 05 06, Nr. 36, p. 353–354.

⁷³ F.Raškauskio 1860 11 14 aplinkraščių // LVIA. F. 694. Ap. 1. B. 2161, l. 54.

⁷⁴ M.Kazlauskio 1860 10 12 pasižadėjimas // Ten pat, l. 10.

⁷⁵ Plačiau žr.: V.Merkys. Min. veik., p. 381–385.

Po to blaivybės sąjūdžio aktualumas rusų administracijai išblėso, netgi Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijoje mažai liko atitinkamų raštų, be to, kone visuose minima Žemaičių vyskupija, laikoma blaivybės flagmanu. Vilniaus vyskupija administracijos supratimu liko blaivybės sąjūdžio periferija. Jos padėtis buvo sunkesnė, nes A.S.Krasinskis liaudžiai, kaip svarbiausiam blaivybės objektui, skyrė daug mažiau dėmesio nekaip Žemaičių vyskupas. Pastarojo veikla žadino liaudies religinį visuomeninį aktyvumą ir tautinę savimonę, o Vilniaus vyskupijos katalikus šitai pasiekė tik kaip kaimyninės vyskupijos įtaka. Pačiam A.S.Krasinskiui valstiečių integracija į visuomenę, kaip ji tuomet buvo suprantama, mažai terūpėjo, o liaudies tautinės savimonės žadinimas buvo visiškai svetimas. Jis veikė kaip elitinių luomų atstovas, vengęs bet kokių apčiuopiamų, viešų susidūrimų su rusų administracija. Jam blaivybė buvo suprantama tik kaip sielovados priemonė ir valstiečių socialinės ekonominės padėties pagerinimo būdas. Kai caras paskelbė baudžios panaikinimą ir valstiečių reformą, valstiečiams atrodė, kad jų padėtį pirmiausiai lems ne blaivybė, o Rusijos įstatymai ir valstiečių kaip savarankiško luomo sukūrimas. A.S.Krasinskis, matydamas šią grėsmę blaivybei, įpareigojo kunigus, kurie skelbs caro manifestą dėl baudžios panaikinimo, tuoj pasakyti pamokslą apie blaivybę. Vyskupo nurodymas buvo vykdomas (pvz., Švenčionyse)⁷⁶. Be to, ir miestiečių dėmesį nuo blaivybės atitraukė gausios 1861 m. religinės politinės manifestacijos. Tuo metu vyskupijos vadovybė daugiau ėmė tikėtis iš užsieninės ir Vilniuje leidžiamos blaivybės literatūros.

Blaivybės religinio-moralinio ugdymo rezultatai buvo dideli, bet sunkiai apskaičiuojami. Materialinę blaivybės naudą buvusiems svaigalų vartotojams rodo nuolat, be pertraukos trukę Finansų ministerijos įstaigų ir akcizo atpirkėjų aliarmuojantys ir net paniški skundai, kad įplaukos iš akcizo katastrofiškai sumažėjo. Iš tikrųjų taip ir buvo. Finansų ministro 1860 m. duomenimis, dėl to išdas per metus patyrė nuostolių: Kauno gubernijoje – 489 556 rb., Vilniaus – 258 630 rb. Ministras už tai visų pirma kaltino Valančių, dėl kurio įtakos blaivybė išplito taip pat Vilniaus gubernijoje ir dalyje Gardino gubernijos⁷⁷. Vilniaus vyskupijos Gardino gubernijoje 1858–1859 ūkiniais metais buvo 274 degtinės varyklos, 1859–1860 m. – 235, 1860–1861 m. – 194. Mažėjo ir smuklių, 1858 m. jų buvo 4000, 1859 m. – 3839, 1860 m. – 2693. Suprantama, kad degtinės paklausai mažėjant smuko ir jos pareikalavimas iš varyklų. Ypač išsiskyrė 1859 – didžiausio blaivybės

⁷⁶ A.S.Krasinskio 1861 04 11 raštas V.Nazimovui // LVIA. F. 378. BS. 1858 m. B. 946, d. 2, l. 412.

⁷⁷ Finansų ministro 1860 07 09 pranešimo vidaus reikalų ministrui patvirtintas nuorašas // Ten pat, l. 136–137.

sąjūdžio kilimo – metai. Gardino gubernijoje akcizu apmokėtos degtinės ir spirito kiekis 1859 m. sausio mėnesį siekė 77 394 kibirus, gruodžio mėnesį – tik 39 715 kibirus. Tačiau 1860 metų sausio mėnesį vėl padaugėjo iki 60 697 kibirų, o gruodį – iki 80 412 kibirų⁷⁸. Apskritai Vilniaus vyskupijoje nuo 1860 m. pastebima blaivybės sąjūdžio defenzyvos, traukimosi pradžia. Kadangi Gardino gubernijoje blaivybė išplito silpniausiai, tai tas traukimas ir pasireiškė stipriausiai.

Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų blaivybės sąjūdį paralyžiavo karo padėtis, įvesta dėl 1863 m. sukilimo. Lenkijos Karalystėje 1863 m. vasario 7 (19) d. blaivybės brolijas uždraudė vidaus ir dvasinių reikalų komisija. Vilniaus ir Žemaičių vyskupijose tokio oficialaus draudimo nebuvo, bet faktiškai jį vykdė Vilniaus generalgubernatoriaus paskirti apskričių karo viršininkai, akylai stebėję visą Bažnyčios ir pasauliečių visuomenės gyvenimą. Kai 1863 m. birželio 22 d. vyskupas A.S.Krasinskis buvo išstremtas į Viatką, vyskupija liko be ordinaro, administracines pareigas perėmęs generalinis vikaras prelatas Juozapas Bovkievičius uoliai vykdė Šiaurės vakarų krašto viršininko Michailo Muravjovo (Koriko) raštiškus ir žodinius nurodymus ir blaivybės brolijos nebetoleravo. Netekusi vyskupo, blaivybės vadovo, brolija pakriko. Žemaičių vyskupas Valančius blaivybe rūpinosi net ir sunkiausiomis sąlygomis. 1864 m. balandžio 18 d. aplinkraščiu M.Muravjovas Kauno gubernatoriui ir trijų pagrindinių karinių įgulų vadams generolams bei atskiru raštu Valančiui blaivybės brolijas griežtai uždraudė, kaltininkams grasindamas didelėmis pinigėmis pabaudomis ir karo teismu.

Blaivybės sąjūdis viešai reikštis nebegalėjo, jis palengva sunyko, nors daug žmonių savo duotojo pažado ar priesaikos nebevertoti svaigalų laikėsi ligi savo amžiaus pabaigos. Blaivybės brolijos buvo pirmosios masinės rusų administracijos nekontroliuojamos katalikų organizacijos. Jos ugdė religinę kultūrą, išjudino inertiškiausius žemutinius gyventojų sluoksnius, teikė jiems visuomeninio gyvenimo patyrimo ir įtraukė į platesnę vietos gyvenimo erdvę, išeinančią iš uždaro kaimo bendruomenės veiklos arealo. Kai rusų administracija sukūrė valstiečių luomą ir jo vietinę savivaldą, blaivybės sąjūdžio patyrimas valstiečių luominei saviraiškai turėjo itin praversti.

Valančiaus vaidmuo Vilniaus vyskupijos blaivybės sąjūdžiui neginčijamas. Tačiau Valančius čia pasireiškė ne kaip tiesioginis vadovas, bet per savo vyskupijoje organizuoto sąjūdžio įtaką. Juk negalima nė tikėtis, kad vyskupas svetimoje vyskupijoje būtų galėjęs tapti tiesioginiu ganytoju ir blaivybės brolijos vadovu. Šito nenumatė ir patys popiežiaus patvirtinti brolijos nuostatai. Valančiaus vadovaujama Žemaičių vyskupijos blaivybės brolija,

⁷⁸ Gardino gubernijos išdo rūmų pirmininko 1860 12 11 ir 19 pranešimai Gardino gubernatoriui // Ten pat, l. 366, 373.

visas blaivybės sąjūdis kėlė analogišką Vilniaus vyskupijos sąjūdį; šiam sąjūdžiui Valančius buvo patrauklus autoritetas. Žinoma, svarbus šiuo požiūriu buvo ir asmeninis Valančiaus bendravimas su Vilniaus vyskupu A.S.Krasinskiu bei kitais aukštaisiais vyskupijos dvasininkais. Aptariant Žemaičių vyskupijos blaivybės sąjūdžio poveikį verta dėmesio Vilniaus vyskupijos seminarija, nes joje visad būdavo nemažai klierikų, kilusių iš šios kaimyninės vyskupijos. Įsidėmėtina, kad klierikai atostogas praleisdavo savo gimtojoje parapijoje, tapdavo klebono padėjėjais ir blaivybės proceso dalyviais. Deja, apie šiuos kontaktus konkrečių istorinių šaltinių kol kas mes neįstengėme aptikti.

1 lentelė. Vilniaus vyskupijos blaivininkų statistika 1859 m.

Gubernija, dekanatas, parapija ir filija	Katalikų skaičius	Blaivininkų skaičius
Vilniaus gubernija		
Vilniaus miesto dekanatas		
Šv. Jono	8005	298
Bernardinų	4512	2532
Aušros Vartų	1440	2611*
Visų Šventųjų	3550	930
Šv. Dvasios	3661	64
Šv. Pilypo ir Jokūbo	1778	25
Šv. Petro ir Povilo	3117	1212
Pranciškonų	...	391
Trinitorių	...	707
Katedros	...	4696
Šv. Rapolo	2536	...
Iš viso	28 299	13 466
%	100,00	45,58
Vilniaus miesto vicedekanas		
Nemenčinė	5955	4124
Verkiai	3213	2145
Sudervė	2540	1694
Dūkštos	2435	1135
Kernavė	2025	1679
Čiobiškis	1500	1013
Musninkai	2798	1523
Maišiagala	2990	1978
Iš viso	23 456	15 291
%	100,00	65,19
Vilniaus apskrities dekanatas		
Slabada	3171	1946
Šumskas	2113	1445
Čiudeniškės	2454	1599

* Matyt, Aušros Vartų bažnyčioje į blaivininkus įsirašė taip pat katalikai iš kitų parapijų.

Gubernija, dekanatas, parapija ir filija	Katalikų skaičius	Blaivininkų skaičius
Tabariškės	3030	2128
Turgeliai	4458	1387
Rudamina	3521	2364
Rukainiai	3690	2238
Buivydžiai	2304	1100
Bistryčia	2234	1416
Mikailiškės	1981	1917
Gervėčiai	4212	2202
Varnionys	3103	1386
Astravas	2726	1628
Lavoriškės	2213	407
Iš viso	41 210	23 163
%	100,00	56,21
Giedraičių dekanatas		
Bagaslaviškis	2450	2019
Dubingiai	4196	3828
Giedraičiai	3909	3738
Gelvonai	2976	2587
Joniškis	2589	2399
Inturkė	2647	2085
Karvys	1901	1781
Molėtai	4369	4147
Paberžė	5079	4556
Šešuoliai	3374	3194
Širvintos	5092	4641
Videniškiei	3369	3184
Iš viso	47 951	38 159
%	100,00	79,58
Merkinės dekanatas		
Merkinė	8887	5250
Valkininkai	5600	3500
Daugai	7764	3017
Punia	3731	1323
Jieznas	3653	2513
Stakliškės	2714	1929
Alytus	4273	1631
Pivašiūnai	2315	980
Onuškis	3276	1875
Dusmenys	1689	548
Nemunaitis	1909	285
Nemaniūnai	2181	601
Birštonas	760	583
Iš viso	48 752	24 035
%	100,00	49,30
Trakų dekanatas		
Barboriškės (filija)	1531	682
Gegužinė	2559	1794
Darsūniškis	3790	1972

Gubernija, dekanatas, parapija ir filija	Katalikų skaičius	Blaivininkų skaičius
Žiežmariai	5698	3786
Žasliai	4386	3500
Vievis	2987	1225
Kietaviškės	3392	1623
Kalviai	2822	1800
Kazokiškės (filija)	1453	1136
Paparčiai	2433	1531
Rykantai (filija)	1095	369
Rūdninkai	1365	963
Semeliškės	2752	1926
Trakai	6009	2645
Senieji Trakai	4125	2125
Užuguostis	3661	1024
Iš viso	50 058	28 101
%	100,00	56,14
Ašmenos dekanatas		
Ašmena	5239	4574
Alšėnai	6015	4561
Smurgainys	2673	2020
Krėva	3286	2683
Salos	3410	2424
Grauziškės	2107	1565
Žiupronys	2710	2033
Ašmenėlė (Mūro Ašmena)	2284	1717
Bienica	1069	292
Iš viso	28 793	21 869
%	100,00	75,92
Vyšniavo dekanatas		
Vyšniavas	3050	2153
Geranainys	5490	3683
Trobos	5194	3083
Lipniškės	4070	2810
Derevna	3265	1628
Surviliškė	2204	1491
Subatninkai	4606	2778
Nalibokai	2581	1868
Konvališkės	1818	1271
Ažuberžė	1274	608
Laskas	1051	511
Ardilava	1029	568
Gruzdavas	548	124
Vija	7941	5218
Valažinas	2856	922
Iš viso	46 977	28 716
%	100,00	61,13
Švenčionių dekanatas		
Švenčionys	8663	4762
Daugėliškis	5031	3272

Gubernija, dekanatas, parapija ir filija	Katalikų skaičius	Blaivininkų skaičius
Paringys (filija)	1931	1700
Adučiškis	5200	4705
Kaltanėnai	1851	532
Kamojys	5365	3717
Karkažiškė	1638	747
Kukutiškės	3695	2205
Labanoras	2300	860
Linkmenys	2743	1500
Lentupis	4747	2354
Mielagėnai	2974	2835
Palūšė	1370	1270
Sorokpolė	1048	600
Strūnaitis	1490	1012
Tverečius	4250	2200
Iš viso	54 296	34 271
%	100,00	63,12
Svyrių dekanatas		
Svyriai	3477	1700
Vaistamas	4282	2719
Nestoniškės	2963	1620
Vyšniavas	3060	1437
Svierionys	2776	1030
Žadiškės	2527	1343
Kabilninkas	3763	...
Kiemeliškės	2891	...
Konstantinava	775	...
Želėdis	1200	...
Užusvieriai (filija)	3133	...
Daniušava	2068	1400
Iš viso	32 915	11 249
%	100,00	34,18
Lydos dekanatas		
Baltasis Grūdas	1492	867
Dembrava	851	130
Armoniškės	1666	1053
Jelna	1875	450
Žaludka	5438	986
Žirmūnai	2295	1144
Lyda	9796	5867
Liackas	2562	1666
Nečečiai	1462	318
Naujadvaris	5115	2024
Rožanka	2256	1304
Trakeliai	2236	1522
Ščiutinas	1640	537
Iš viso	38 684	17 868
%	100,00	46,19

Gubernija, dekanatas, parapija ir filija	Katalikų skaičius	Blaivininkų skaičius
Rodūnios dekanatas		
Eišiškės	8077	5107
Vosyliškės	6445	3689
Rodūnia	7263	2138
Nočia	5810	1382
Benekainys	3493	2207
Voverys	4560	1295
Ažubalatė	3398	1303
Iščelna	1654	801
Varanavas	1298	757
Asava	2145	971
Šalčininkai	2246	1880
Iš viso	46 389	21 530
%	100,00	46,41
Vileikos dekanatas		
Radaškonys	3286	1638
Budzlavas	3044	1017
Dolginovas	2978	2000
Kastenevičiai	3200	2000
Raudonasalė	2000	161
Olkovičiai	3121	420
Kurenecas	1683	1000
Chožovas	834	250
Ilija	2000	516
Krivičiai	1886	208
Lebedevas	974	507
Maladečina	873	873
Spasas	807	800
Cholchla	815	317
Iš viso	27 501	11 705
%	100,00	42,56
Užvileikio (Nadvileikos) dekanatas		
Lučiojus	4520	2720
Vilkalotas	5002	2031
Ažudievis	3476	2584
Parafijanovas	3700	1880
Medilas	4098	1626
Dunilovas	3228	2027
Pastovys	2518	1028
Dunilovas (buv. Dominikonų)	1568	1237
Dzierkovščizna (filija)	1003	200
Iš viso	29 073	22 440
%	100,00	75,48
Dysnos dekanatas		
Dysna	3718	3327
Glubokas	4053	2182

Gubernija, dekanatas, parapija ir filija	Katalikų skaičius	Blaivininkų skaičius
Ikaznė	8186	1875
Zadorožė	3939	1335
Mosarai	5138	3206
Pagastas	3579	1503
Miorai	3939	1100
Prozorokai	4020	2618
Lužkai	1800	1300
Armanavičiai	3051	1467
Druja	4462	3608
Udzialas	2356	1327
Iš viso	48 243	24 848
%	100,00	51,51
Iš viso Vilniaus gubernijoje	563 804	314 842
%	100,00	55,84
Iš viso Vilniaus gubernijoje A.S.Krasinskio pateiktoje statistikoje	597 879	311 195
%	100,00	52,05
Gardino gubernija Gardino dekanatas		
Gardinas	7249	...
Indura	2767	1029
Ežeronys	2271	2053
Didieji Eismantai	2496	...
Gožė	2201	1234
Mastai	2073	...
Kamenka	1713	811
Krinkai	2644	...
Kvasuvka	852	556
Luna	1482	669
Didieji Brastovičiai	1598	...
Mažieji Brastovičiai	872	...
Iš viso	28 218	6352
%	100,00	22,51
Valkavisko dekanatas		
Vereikiai (filija)	2037	1025
Valkaviskas	4184	520
Volpa	1350	1022
Gniezna	1240	550
Zelva	1257	340
Kremenecas	4931	3050
Liskovas	2176	275
Mendziriečė	2630	610
Mstibovas	2296	556
Narevka (filija)	1696	212
Pieskai	1404	524
Parazavas	4624	4527
Repla	2098	90
Rasia	1005	615

Gubernija, dekanatas, parapija ir filija	Katalikų skaičius	Blaivininkų skaičius
Svisločius	2468	255
Strubnica	1007	410
Šidlavecas	2648	1030
Jalauka	3839	324
Iš viso	42 890	15 935
%	100,00	37,15
Slanimo dekanatas		
Derečinas	1086	505
Dvarčius	2232	191
Dzeventkovičiai	663	...
Zietela	4940	737
Kosovas	807	300
Lukonica	1349	623
Molčadė	1424	220
Alševas	347	20
Rendinovščizna	1620	...
Ragatna	1527	...
Rožana	1009	563
Slanimas	4916	307
Iš viso	21 920	3466
%	100,00	15,83
Pružanų dekanatas		
Pružanai	1621	603
Šerševas	2630	710
Sielcai	1998	321
Segnevičiai	1631	3
Bereza	1885	411
Kivatičiai	818	108
Iš viso	10 583	2156
%	100,00	20,37
Brastos dekanatas		
Lietuvos Brasta	3228	881
Čiarnavčiai	2025	1285
Lietuvos Kamenecas	1058	328
Lietuvos Vysokai	621	181
Stavai	427	207
Velanovas	447	163
Mrozovičiai	275	76
Meleičiai	230	40
Volčinas	297	101
Veregovičiai	247	...
Rasna	...	...
Iš viso	8855	3262
%	100,00	36,84
Kobrinų dekanatas		
Kobrinai	2536	...
Janovas	700	111
Bezdiežas	214	60

Gubernija, dekanatas, parapija ir filija	Katalikų skaičius	Blaivininkų skaičius
Braševičiai	497	53
Gorodecas	615	75
Dyvinas	380	48
Krupčicai	637	67
Zbirogai	398	91
Iš viso	5977	505
%	100,00	8,45
Balstogės dekanatas		
Balstogė	7365	4805
Chorošča	3135	2825
Dobrynevas	4526	3250
Dolistovas	3479	3289
Goniondzas	4769	3946
Gelčinas	817	735
Jasionuvka	1610	1513
Juchnovičiai	2014	1879
Kalinuvka	3344	3085
Knišinas	4917	3508
Nevodnica	1570	1317
Surażas	2810	2534
Trecianai	5765	5258
Turosnis	2350	2293
Zabludovas	4429	4189
Iš viso	52 900	44 426
%	100,00	82,42
Bielsko dekanatas		
Iš viso	41 909	41 909
%	100,00	100,00
Sokulkos dekanatas		
Iš viso	49 817	...
Iš viso Gardino gubernijoje	263 069	118 011
%	100,00	44,86
Iš viso Gardino gubernijoje A.S.Krasinskio pateiktoje statistikoje	263 467	117 506
%	100,00	44,60
Iš viso Vilniaus vyskupijoje	826 873	432 853
%	100,00	52,35
Iš viso Vilniaus vyskupijoje A.S.Krasinskio pateiktoje statistikoje	861 346	428 701
%	100,00	49,77

Lentelė sudaryta remiantis dekanų pranešimais Vilniaus vyskupijos konsistorijai: Vilniaus dekanato – 1859 05 30, Vilniaus miesto vicedekano – 06 04, Vilniaus apskrities dekanato – 05 27, Giedraičių – 07 01, Merkinės – 07 22, Trakų – 11 12, Ašmenos – 06 12, Vyšniamo – 06 07, Švenčionių – 08 05, Svyrių – 06 13, Lydos – 05 27, Rodūnios – 05 25, Vileikos – 05 29, Užvileikio (Nadvileikos) – 08 29, Dysnos – 06 16, Gardino – 1860 01 15, Val-

kavisko – 1859 10 27, Slanimo – 10 15, Pružanų – 10 16, Brastos – 10 22, Balstogės – spalio mėn., Bielsko – 08 21, Kobrino – 11 20 // LVIA. F. 694. Ap. 1. B. 2147, l. 193–284; Vyskupo A.S.Krasinskio 1860 02 15 raštas V.Nazimovui ir jo priedas – „Vilniaus vyskupijos Romos katalikų, susilaikiusių nuo girtavimo, skaičiaus žiniaraštis“ // LVIA. F. 378. BS. 1858 m. B. 946, d. 1, l. 596–602; šio žiniaraščio nuorašas likęs vyskupo kanceliarijoje // LVIA. F. 694. Ap. 1. B. 2161, l. 83–85, l. 113–115.

Tarp dekanų pateiktos statistikos ir A.S.Krasinskio nusiųstojo V.Nazimovui žiniaraščio duomenų yra skirtumų, ypač nurodant bendrą kai kurių parapijų katalikų skaičių. Mūsų lentelėje pirmenybė teikiama dekanų atsiųstajai statistikai.

Kobrino dekanato bendrieji parapijų katalikų skaičiai imti iš: *Directorium horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Vilnensi in annum Domini MDCCCLXI. Vilnae, 1860, p. 110.*

Dekaną pateiktoji statistika įskaičiavo ir vaikus. Tai kai kurių dekanatų parapijose nurodomas bendras katalikų skaičius, vaikų ligi pirmosios išpažinties ir komunijos skaičius ir blaivininkų skaičius (pvz., Giedraičių ir Užvileikio (Nadvileikos) dekanatų). Mažus vaikus prie blaivininkų Valančiaus nurodymu taip pat priskaičiuodavo ir Žemaičių vyskupijos parapijos. Tad ir čia iš blaivininkų išskyrus vaikus (šitai apskritai įmanoma tik dviejuose dekanatuose), vis vien iškreiptume blaivininkų proporciją, nes visur vaikai įskaičiuoti į bendrą parapijiečių skaičių. Beje, Švenčionių dekanate vaikai ligi pirmosios komunijos, matyt, nebuvo priskirti.

BISHOP MOTIEJUS VALANČIUS AND THE TEMPERANCE MOVEMENT IN THE DIOCESE OF VILNIUS FROM 1858 TO 1863

Summary

The temperance movement in the diocese of Vilnius has never been treated as a separate object of historical research. All those who wrote about the temperance movement in the neighboring diocese of Samogitia and its leader Bishop Motiejus Valančius (1801 – 1875) dealt one way or another also with the diocese of Vilnius. (Michail Brensztejn, Kazimierz Gieczys). My intention was to present, on the basis of newly discovered archive materials (including documents from the curia and consistory of the diocese of Vilnius and official correspondence of the office of the Vilnius Governor-General), a consistent history of the temperance movement in the diocese of Vilnius and to reveal its specific features. It was established that in the diocese of Vilnius this movement began at the very end of 1858, later than in the diocese of Samogitia. It was especially popular in two distinct areas: in the Lithuanian parishes close to the diocese of Samogitia and the parishes (mostly Polish) in the Grodno Province on the border with the Polish Kingdom (where temperance ideas spread earlier).

Under the regulations of the newly formed temperance fraternity, the bishop himself was obliged to assume the leadership. However, Adam Stanislaw Krasinski, the newly appointed Vilnius Bishop, came to Vilnius only in April of

1859. His management mostly consisted of sending circulars to the priests urging them to advocate temperance. Submitting to the demands of the Russian authorities, he outlawed temperance organizations and warned that there must be no violence against alcohol abusers. In comparison to Valančius, A.S.Krasinski was a weak leader. His methods were conservative: temperance letters (as well as pastoral letters) were written only in Polish, the language of the elite that was traditionally used in the churches of this diocese. He, unlike Valančius, avoided direct contact with the people and ignored Lithuanian and Belarussian, the languages spoken by the common people. All this had a negative effect on the spread of the movement. Temperance was viewed by peasants not only as a religious, moral virtue but also as a form of resistance to the landowners who made use of their right of propination by forcing peasants into drinking the booze made in their manors to obtain maximum revenues and preserve the outdated social system.

A review of literature on temperance issues revealed that in the periodical press these ideas were presented inadequately and unsystematically. Temperance literature published through Valančius' efforts and distributed in the diocese of Vilnius was of far greater importance because it was available to the peasants. (Let's not forget that the temperance movement itself was basically a movement of the peasantry). Besides, first legal temperance publications in the Polish language approved by Bishop Krasinski were published in Vilnius. They were also brought from abroad (Prussia).

Much attention in this article is devoted to the statistical data gathered by temperance campaigners in the parishes and deaneries in the second half of 1859 (see Table 1). As part of the campaign of gathering statistical data in the deaneries of all parishes, many Catholics took the pledge to abstain from hard liquor. This was the culmination of the temperance movement in the diocese of Vilnius. Roughly one half of the Catholics of this diocese signed as non-drinkers. The percentage of non-drinkers in the deaneries varied from 16 to 82, the largest being in those deaneries where Catholics accounted for the majority of the population. The religiosity of the people and the solidarity of rural society played a major role in the success of the temperance movement.

Up until the end of 1860 the relations between the temperance activists and the Russian authorities were tense. The Russian authorities attempted to suppress the movement which in their opinion was not under the government's control. They thought it caused losses to the state budget due to the fall in excise revenues. Finally, at the end of 1860, on the eve of the abolition of serfdom, Czar Alexander II tried to decrease the political and social tension by expressing his support for temperance. After the abolition of serfdom peasants turned their attention to securing their social and economic status and the temperance movement declined. Following the uprising of 1863, the Russian authorities proclaimed the state of war and sent Bishop A.S. Krasinski into exile. The movement was stopped by force.

There is no doubt that Valančius played a great role in the temperance movement in the diocese of Vilnius. However, he was not the direct leader and could exert his influence only through his work in his own diocese. The temperance movement in the diocese of Samogitia, even in the eyes of the Russian government, was very important and influential (in 1860 as many as 84 per cent of the Catholics of this diocese were non-drinkers). Valančius also had a high reputation in the catholic community of Vilnius diocese.

The temperance movement fostered religious culture, encouraged peasants to take a more active stance and provided them with social life experience that was very useful after the abolition of serfdom.